

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2022)

Hatice GÜLPINAR

Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı
Bayram Veli Üniversitesi
haticegulpinar52@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1297-5836>

Bosnalı Âsım Dîvânı'ndaki Deyimler Üzerine Bir İnceleme

A Review on the Idioms in Bosnian Âsım Dîvân

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 29.07.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 10.12.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2022

Atıf/Citation

Gülpınar, H. (2022). Bosnalı Âsım Dîvânı'ndaki Deyimler Üzerine Bir İnceleme. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (4), 1666-1693. <https://doi.org/10.34083/akaded.1151074>

Gülpınar, H. (2022). A Review on the Idioms in Bosnian Âsım Dîvân. *Journal of Academic Language and Literature*, 6 (4), 1666-1693. <https://doi.org/10.34083/akaded.1151074>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.

This article was checked by iThenticate.

*Bu makale; Hatice GÜLPINAR tarafından hazırlamakta olan ve danışmanlığını Prof. Dr. Orhan Kurtoglu'nun yaptığı "Bosnalı Âsım Dîvânı'nın Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

*Bu çalışma, [Creative Commons Atıf 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Öz

Çalışmamıza esas aldığımız *Bosnalı Âsım Dîvânı* (İnceleme-Tenkitli Metin), Orhan Kurtoğlu tarafından hazırlanmıştır. Bosnalı Âsım, 17. yüzyılın ikinci yarısı ile 18. yüzyılın başlarında yaşamış bir şairdir. Yüzyılın diğer şairlerine nazaran adı pek duyulmamıştır. Ancak divanında kullandığı deyimler ve deyimlerin şiirde yerli yerinde kullanılması, bu deyimlerin çeşitliliği ve böylelikle Türkçenin bir şiir dili olarak işlenmesi; onu yaşadığı dönemin diline ışık tutacak önemli isimler arasına katmaktadır. Âsım, aynı zamanda bu söz varlıklarını eserinde incelikle kullanarak klasik Türk edebiyatının da deyimler kanalıyla millî kültür unsurlarını bünyesinde barındırdığını göstermiştir. Bu çalışmada *Bosnalı Âsım Dîvânı*'nda yer alan 577 deyim tespit edilmiş, bunlar şekil ve kavram özellikleri bakımından iki ana başlık altında sınıflandırılmıştır. Bazı deyimler gösterdikleri özelliklere göre birden fazla gruba dahil edilmiştir. Çalışmanın bir sözlük çalışmasından ziyade bir tasnif çalışması olması amaçlandığından deyimlerin anlamları üzerinde durulmamıştır. Deyimlerin klasik Türk şiirinin kurallara bağlı kalıpları içinde varlığını devam ettirebiliyor olması hem günümüz insanının klasik Türk şiirine bakışını değiştireceği fikri hem de dil ve kültür varlığımıza sağlayacağı katkılar çalışmamızın çıkış noktası olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, 17. yüzyıl, Bosnalı Âsım, Divan, Deyim.

Abstract

Bosnian Âsım Dîvân (Review-Criticized Text), which is the basis of our study, was prepared by Orhan Kurtoğlu. Bosnian Âsım is a poet who lived in the second half of the 17th century and the first years of the 18th century. Compared to other poets of the century, his name was not heard much. However, the idioms he used in his divan and the proper use of idioms in poetry, the diversity of these idioms and thus the processing of Turkish as a language of poetry; makes him one of the important names that will shed light on the language of the period in which he lived. At the same time, Âsım has shown that classical Turkish literature also contains national cultural elements through idioms. by using these vocabulary in his work. In this study, 577 idioms in the Bosnian Âsım Dîvân were determined, and they were classified under two main headings in terms of form and concept features. Some idioms are included in more than one group according to their characteristics. Since the study is intended to be a classification study rather than a dictionary study, the meanings of idioms are not emphasized. The idea that idioms can continue to exist within the patterns of Classical Turkish poetry, the idea that today's people will change their view of classical Turkish poetry and the contributions to our language and cultural existence have been the starting point of our study.

Keywords: Classical Turkish Literature, 17th century, Bosnian Âsım, Divan, Idiom.

Giriş

Dil; bir toplumun kültüründen izler taşıyan, kendi içinde kuralları olan, durağan olmayıp zamanla değişebilen ve gelişebilen özel bir anlaşma aracıdır. Her edebî dönemin kendine özgü bir dili vardır.

Divan şiirinde kullanılan dil, Türkçenin tarih içindeki uzun bir yürüyüşten sonra ulaştığı olgun bir merhaleyi temsil eder (Okuyucu, 2013, s. 127). Buna katkı sağlayan unsurlardan biri de o dilin köklerinden beslenip gelişen deyimlerdir. Deyim; belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür (Aksan, 1982, s. 37).

Bir dilin zenginliğinin göstergelerinden biri olan deyimler; o dili konuşan toplumun yaşayışı, gelenek ve göreneklere, sevinçleri, hüznüleri vb. hakkında fikir sahibi olmamızı sağlar. Dilimize ait deyimleri edebî metinler aracılığıyla tespit etmek dil ve kültür mirasımızı bir sonraki nesle aktarmak bakımından önemlidir. Klasik Türk edebiyatında bu durum daha da ön plana çıkmaktadır. Kullandığı her kelimeyi itinayla seçen divan şairi, duygu ve düşüncesini aktarırken ona uygun üslubu bulmaya çalışmıştır. Kelimeleri, şiirinde yoğurarak onlara bambaşka anlamlar yüklemiş ve bunu yaparken deyimlerden istifade etmiştir. Çalışmamıza esas teşkil eden Bosnalı Âsım da şiirlerinde deyimlere oldukça fazla yer vererek içinde yaşadığı dönemin dil varlıklarını *Divân'ı* aracılığıyla günümüze taşıyan şairlerden biri olmuştur.

17. yüzyılın ikinci yarısıyla 18. yüzyılın başlarında yaşayan Bosnalı Âsım hakkında kaynaklarda çok sınırlı miktarda bilgi bulunmaktadır. Âsım mahlasını kullanan şairin asıl adı Yusuf'tur. Bosna'da doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Tahsilini tamamladıktan sonra Bosna Mahkemesinin başkatibi olmuş ve bu görevde iken 1710 yılının Mart ayında (Muharrem, 1122) Bosna'da vefat etmiştir (Kurtoğlu, 2018, s. 3-4). Şairin yegâne eseri *Divân'ı*dır.

Türkçe deyimleri divanında sıklıkla kullanan Bosnalı Âsım; deyimlerde özellikle tevriye, kinaye, mecaz-ı mürsel gibi sanatlar yaparak kelimelere yeni anlamlar yüklemiştir. Bu tutumu aynı zamanda Türkçenin bir şiir dili olarak gelişmesini sağlamıştır. 15. yüzyılda Necati'den beri süregelen divan şiirinde Türkçe deyim ve atasözleri kullanma temayülü, 16 ve özellikle Âsım'ın da yaşadığı 17. yüzyılın sonuna doğru hemen hemen tüm şairler tarafından devam ettirilmiştir. Mengi, bu konuda şunları söyler:

“Düşünce ağırlıklı ve okuyucuyu uyarma, yol gösterme amaçlı şiirin örneklerine ilk yazılı ürünlerimizden itibaren rastlanmakla birlikte bu şiir

tarzının edebiyatımızda bir edebi akım olarak varlığı 17. yüzyılın ikinci yarısında görülür” (Mengi, 2005, s. 182).

Özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısında şiiirlerde deyimlerin yoğun görülmesinin nedenlerinin başında şüphesiz Nabi ve hikemî tarz gelmektedir. 17. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Bosnalı Âsım; klasik üslup, Sebki Hindî, mahallileşme akımlarıyla beraber döneminin diğer şairleri gibi Nabi'nin etkisinde kalarak hikemî tarzın üslup özelliklerini de şiiirlerine yansıtır. Âsım, şiiirlerinde deyimlere oldukça fazla yer verirken atasözlerini çok az kullanmıştır (Kurtoğlu, 2018). Bu bakımdan bu çalışmamızda *Bosnalı Âsım Dîvânı*'ndaki deyimler üzerinde durulacaktır.

Ziya Paşa, Nabi'nin şiiirde yeni bir çağır açtığını ve bu yolda yürüyen diğer şairleri Harâbât'ta şöyle belirtir:

“Nâbî'ye bu ihtirâdır hâs
Teslîm eder anı ehl-i ihlâs
Râşid ile Vecdî Lem'i Râmî
Râgıb Âsım Münif ü Sâmî
Ol mektebe oldular müdâvim
Ol hâceden oldular mülâzım” (Ziya Paşa, 1875, s. 82)

Burada adı geçen Âsım, Orhan Kurtoğlu'nun 2012 yılında tenkitli metnini yayınladığı ve tarafımızdan bağlamalı dizin ve işlevsel sözlüğü doktora tezi olarak hazırlanmakta olan Bosnalı Âsım Dîvânı'nın müellifi Bosnalı Âsım'dır. Çünkü Harâbât'ta (Harâbât 2. cilt, s. 82) üç farklı Âsım'ın ismi geçer. Bunlar: Âsım (Mütercim), Âsım ve Âsım Çelebi-zâde'dir. Ziya Paşa'nın Âsım adlı şiiirin şiiirlerine verdiği örnek, *Bosnalı Âsım Dîvânı*'ndaki 57. gazelin birebir ilk beytidir:¹

“Kaddûn yanında serv-i dil-ârâya kim bakar
A'lâ gelince bir yere ednâya kim bakar” (Kurtoğlu, 2018, s. 189)

Birçok araştırmacı tarafından bahsi geçen şair, başka bir Âsım olarak düşünölmüştür. Ancak Harâbât'ta verilen şiiir örneği Yusuf Nâbî'nin izinden giden şiiirin bizzat Bosnalı Yusuf Âsım olduğunu kanıtlamıştır. Şiiirlerinde sık sık döneminde kadrinin bilinmediğinden yakınan Âsım, böylece takdir edilerek klasik Türk edebiyatı tarihinde kayda değer bir yer edinmiştir.

Gerilemenin yaşandığı 17. yüzyıl aynı zamanda toplumsal kargaşanın yaşandığı, iç çekişmelerin olduğu, siyasi otoritenin zayıfladığı, Türk tarihinin haşmetli devrinin yavaş yavaş sona erdiği bir dönemdir. Böylelikle klasik Türk edebiyatı daha içine kapanık bir edebiyat hâline gelmiştir. Şiiire acı, elem ve ızdırap hâkim olmaya başlamıştır. Dönemin en gözde sanatçısı olan Nabi'yi örnek alan birçok şair; yine

¹ Geniş bilgi için bakınız. “Kurtoğlu, O. (2018). Bosnalı Âsım dîvânı (s. 189). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları; Ziya Paşa (1875). Harâbât 2. cilt (s. 82). Matbaa-i Âmire.

dönemin gözde akımı Sebki Hindîyi de sanat yapmak adına şiirlerinde kullanmış, bu hikemî tarz ile birleşince şiirlerde kullanılan atasözleri ve özellikle deyimlerde farklı sanatlar kullanılarak deyimlerin manası derinleştirilmiştir. Bu sebeple yine çok açık olmayan bir dil döneme hâkim olmuştur. Bütün bunlara rağmen klasik Türk edebiyatı şairlerinin Türkçeyi aruza hâkim kılmaya çalışmaları takdire şayan bir gayrettir. Bu tür dil varlıklarının çok eski dönemlerden beri şiirlerde, edebî eserlerde görülmesi Türk dilinin çok köklü bir geçmişe dayandığının göstergesidir. Aksan, deyimlerin bir dil içindeki yerini şöyle belirtir: “Bir dili konuşan insanların deneyimlerini, maddi ve manevi kültürünü, daha özlü bir ifade ile insanların bilgeliğini üzerinde taşıması bakımından önemli kaynaklardır.” (Aksan, 2006, s. 141). Bu yolla da kadim kültürümüz, klasik Türk şiiri kanalıyla günümüze taşınmaktadır.

Biz bu çalışmamızı Bosnalı Âsım Dîvânî’nda tespit ettiğimiz ve karşılığını sözlüklerde bulduğumuz 577 deyim üzerine yaptık. 89 adet söz varlığının ise bağlamda bir deyim tüm özelliklerini taşıyacak şekilde kullanıldığını gördük. Ancak bu deyimleri herhangi bir sınıflandırmaya almadan ayrı bir başlık altında belirttik. Çalışmamız esnasında dikkatimizden kaçan deyimlerin olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekir. Aruza uydurma çabası veya muhtelif sebeplerle yapısı değiştirilen, Türkçe kelimeler yerine Farsça veya Arapçaları tercih edilen veya tüm kelimeleri Arapça veya Farsça olan, öge dizimi değiştirilerek araya farklı bir kelime veya kelimeler getirilen, bazen de bir kelime eksik veya fazla, deyim olduğunu düşündüğümüz söz varlıklarını incelemeye çalıştık. Bazı söz gruplarının bağlamda deyim gibi kullanıldığını gördük. Bunları kaynaklardan araştırdık. Bunları kalıplaşmış hâliyle deyimler sözlüğünde bulamasak da deyimlerin benzer şekillerine rastladık. Klasik Türk edebiyatı şairlerinin deyim varlığını şiirlerinde çeşitli sebeplerle birtakım değişikliklere giderek kullanma zorunluluğunu göz önünde bulundurarak bu tür söz varlıklarını da deyim olarak belirttik. Eyüboğlu, bu konuda şu açıklamayı yapar:

“Deyimlerin değerlendirilmesinde belki tek tük zorlamalar olmuştur. Böyle bir söz kümesinin, her yerde geçerli olmaması onun deyim değerinden düşmesini gerektirmez. Örneğin (çelik çomak oynamak) sözü dil yarışması yerine kullanılınca tam bir deyim niteliği kazanır. Bir kimseyi sözle alt etmek anlamında Fehîm’in şu beyti bundan 70 yıl öncesine kadar çocuklara ezberletilen nükterden biri idi. «Küçücekdir Fehîm amma ele aldıkda hüner - Seni meydân-ı belâgatde çelik gibi çeler». Görülüyor ki burada bir de (Çelik gibi çelmek) sözü kendiliğinden bir deyim yerine kullanılmıştır” (Eyüboğlu, 1973, s. VIII).

Bosnalı Âsım Divânı'ndaki deyimler yapı ve kavram özellikleri yönünden iki ana başlık etrafında incelenmiştir.² Bazı sınıflandırmalarda deyimın geçtiği beyitler verilerek açıklamalarda bulunulmuş çoğunda ise sadece deyim başlıkları kategorize edilerek deyimler ortaya konmuştur. Metinde tespit edilen deyim, değişikliğe uğratılmadan orijinal hâliyle verilmiş; değiştirilmiş veya Arapça, Farsça kelimelerle oluşturulmuşsa parantez içinde deyimın Türkçe karşılığı yazılmıştır. Çalışmada ele alınan tüm deyimler sözlüklerden bulunmuştur. Deyim sözlüklerinde bulamadığımız ancak metinde deyim olarak kullanıldığını düşündüğümüz dil birlikleri ayrı bir başlık altında sınıflandırılmıştır.³

1. Deyimler

Bosnalı Âsım Divânı'nda deyimler sözlüğünde karşılığı bulunan 577 farklı deyim, 902 defa kullanılmıştır. Bunlar şekil ve söz dizimi özellikleri ile kavram özellikleri bakımından iki ana başlık etrafında gruplandırılmıştır.

1.1. Deyimlerde Şekil ve Söz Dizimi Özellikleri

Aksoy (2018), deyimlerin atasözleri gibi kalıplaşmış ifadeler olduğunu, bir deyimın sözcüklerinin değiştirilip yerlerine başka sözcüklerin getirilemeyeceğini söyler. Ancak divan şairleri; deyimleri şiirde aruz veznine uydurabilmek, canlı ve akıcı bir üslup oluşturabilmek gibi birtakım mecburiyetlerden dolayı bunu yapmak zorunda kalmışlardır.

“Türkçe aruzla ahenkli şiir yazmanın güçlüğüne rağmen şairlerimiz Türkçeyi şiirde hâkim kılmak çabısından geri durmamıştır. Türkçe kelimelerle kafiyeler ve redifler yapmak, Türkçe deyimleri ve atasözlerini kullanmak, konuşma dilindeki kalıplardan yararlanarak aruzu Türk diline uygulamak suretiyle ifadeye tabiiyet, canlılık, ahenk ve kıvraklık kazandırmak hususunda büyük gayret göstermişlerdir.” (Mazıoğlu, 2011, s. 86) Divan şairleri, bu sebeplerle deyimın yapısında ve söz diziminde zaman zaman değişikliğe gitmek zorunda kalmışlardır.

Bosnalı Âsım Divânı'ndaki deyimler şekil ve söz dizimi özelliklerine göre altı bölümde incelenmiştir.

² Deyimler kategorize edilirken çoğunlukla Ahmet Turan Sinan'ın Türkçenin Deyim Varlığı (2015), Ömer Asım Aksoy'un Deyimler Sözlüğü (2018), Metin Yurtbaşı'nın Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü'nden (2012) istifade edilmiştir. Ayrıca Çağbayır, 2017; Dilçin, 1989; Doğan, 1996; Eyüboğlu, 1973/II; Gencine-i Güftâr, 1984; Parlatur, 2007; Tanyeri, 1999 ve TDK Tarama Sözlüğü I-II-III-IV-V-VI-VII, 1995'ten de faydalanılmıştır.

³ Kısaltmalar: G: gazel, K: kaside, Kt; kıt'a, Müf: müfred, N: nazım, Tah: tahmîs, Tc-B: tercî-i bent, Tb-B: terkiib-i bent, TDK: Türk Dil Kurumu, Tes: tesdis, vb.: ve benzeri

1.1.1. Sadece Türkçe veya Türkçeleşmiş Kelimelerle Kurulan Deyimler

Bosnalı Âsım Divânı'nda bulunan deyimlerin çoğunluğunu Türkçe kelimelerle kurulanlar oluşturmaktadır. Bu da onun şiirine hem sadelik hem de akıcılık katmaktadır. 352 adet Türkçe deyim, şiirlerde 620 defa kullanılmıştır.

âciz kalmak: K7/63; **âfâkı tutmak:** K4/83; **agız açmamak:** G40/5, G327/7; **agızlarına mürekkebe çalmak** (mürekkep yalamak): K12/54; **agzını kapamak:** G139/5; **agzını tutmak:** Tah3/13; **agzına almak:** G105/4; **agzuna almamak:** G240/3; **âh etmek/eylemek:** G52/2, G66/2, G102/2, G113/4, G123/2, G154/1, G158/5, G170/1, G174/5, G202/1, G218/3, G236/3, G249/1, G233/1, G255/1, G265/5, G298/1, G298/4, G301/3, G313/5, G318/5, G338/1, G346/1, G347/1, G356/1, G361/1, G368/2, G372/1, K9/41, K12/62, K17/45, Tb-B1/45, Tes1/5; **âhı kalmak:** G267/4; **aklı kalmak:** G350/4; **aklını yitürmek** (aklını kaybetmek): G3/3; **aklı başına gelmek:** G182/2; **aklı gitmek:** G260/2, G334/1; **aklını almak:** G34/1, G37/1, G145/2, G179/1, G328/1; **aklı başına düşmek** (aklı başına gelmek): G396/1; **aklı tağılmak:** G349/2; **akmaz ise damlamak** (akmazsa da damlamak): G81/3; **âlem itmek** (âlem yapmak): N1/1; **âlemi tutmak:** G137/1; **alur göz ile bakmak** (alıcı gözüyle bakmak): K15/27; **amân zamân:** G131/2; **ardınca düşmek** (ardına/arkasına düşmek): G179/4; **arkasını dönmek:** K4/36; **arkası üzre yatmak** (sırt üstü yatmak): Tes2/5; **âteş almaya gelmek:** G113/2; **âteş düşmek:** G400/1, G400/5; **âteş virmek:** G291/5; **âteşe düşmek:** G399/4; **ayag altında:** G188/4; **ayag altında kalmak:** G286/4; **ayag üzere turmak:** G113/2, K8/7; **ayaga binmek:** G391/1; **ayagdan almak** (ayak/ayağın almak): G356/4; **ayagdan çıkmak:** G16/3, G360/4; **ayagi çekmek** (ayağını çekmek): G21/1; **ayagi yer basmamak:** G348/5; **ayagin almak:** G187/1, G306/2; **ayagin öpmek:** G111/4, G241/3; **ayagin yere değıdürmemek** (ayağı/ayakları yere basmamak/değımemek): G335/4; **ayagina varmak** (ayağına gitmek): G357/3, G2/2; **ayagini kesmek:** G219/1, Tb-B2/43; **ayagi duzaga koymak** (tuzağına düşmek): G274/3; **ayaguma akmak** (ayağına akmak): G201/3; **ayagun çekmek** (ayağını çekmek): G111/3; **ayaguna düşmek /kapanmak:** K12/59; **ayak altında kalmak:** G192/1; **ayak bagı olmak:** G381/2; **ayak basmak:** G185/1, G185/1, G185/2, G185/3, G185/4, G185/5, G185/6, G185/7, G340/3; **ayak sürmek** (ayak sürmek): K5/29; **ayakda kalmak:** K15/79; **bagrı yufka:** G54/5; **bahti uyanmak:** G309/5; **baş egmek:** G111/4; **baş itmek** (baş tacı etmek): G304/3; **baş üzre yer eylemek** (baş üstünde tutmak): Müf:2/1; **başdan çıkmak:** G307/1; **başdan çıkarmak:** G184/4, G232/5, G345/2, G392/1; **başı açık:** K12/39; **başına belâ/olmak:** G176/3; **başına çalmak:** G148/5, G381/4; **başına getürmek:** G38/2; **başına gün toğmak:** K16/22; **başına neler gelmek** (başına hâl gelmek): G230/2; **başına salmak** (başına sarmak): K5/47; **başına üşmek** (başına üşmek/üşüşmek): G101/4; **başına yüz bin belâ kopmak** (başına bela açılmak): G95/3; **başında âteş yakmak/yanmak:** G192/3, G340/4; **başında tutmak** (başta taşımak/baş tacı etmek) G357/1; **başını kaldırmamak** (başını kaldıramamak): K4/14; **başuma devlet konmak** (başına devlet kuşu konmak): G232/2; **başumda yeri olmak** (baş üstünde yeri olmak): G330/5, G257/2; **başumuz üzre yerün var** (baş üzere/üstünde yeri var): K17/11; **başı hoş olmak:** G292/4; **belâ aramak:** G146/3; **belâ kopmak** (kıyamet komak): G126/3; **belâ okumak:** G95/3; **belâya ugramak:** G353/2; **beli bağlamak** (belini

bağlamak): G100/6; **benzine kan gelmek**: K15/13; **beyâz itmek** (beyaza çıkarmak): K3/16; **bin derde devâ**: K7/44; **bin derdün devâsın bulmak** (derdine çare bulmak): G34/3; **bin pâre eylemek/itmek** (parça parça etmek): G318/2, G277/4; **bin şekle koymak** (şekle sokmak/koymak): G270/7; **bir hâl eylemek** (hâle yola koymak): G270/1; **bir içim su**: G195/1; **bir olmak**: K3/44; **bir pula satmak**: K8/9; **bir reng olmak** (rengine boyanmak): G154/4; **bir yana eylemek** (bir yan etmek): K7/7; **bir yerde durmamak** (yerinde durmamak): G231/5, G259/1; **bir yere gelmek** (bir araya gelmek): G337/1, G337/1, G337/3, G337/2, G337/4, G337/5, G337/6, G337/7; **birbirine girmek**: K17/38, Tb-B2/13; **boynı bağlı**: Tah3/7; **boynın urmak** (boynunu vurmak): K7/50; **cân atmak**: G33/2, G179/4; **cân bağıslamak**: G96/2; **cân bulmak**: G346/3; **cân çekmek**: G228/2; **cân gelmek**: G119/4, G133/1; **cân virmek**: G90/1, G122/1, G296/1, K8/52, Tah3/2, Tb-B1/8; **câna dokınmak** (içine dokınmak): G380/5; **cândan usanmak**: G277/5, G392/6; **cânına geçmek**: G72/5; **cânından usanmak**: G164/4; **cânım almak**: G131/4, G303/1; **cânım çıkmak**: G333/6; **cânumdan usanmak**: G271/1; **cânın virmek** (canını vermek): G171/5; **cevri çekmek** (ızdırıp çekmek): G393/2; **çok görmek**: Tc-B1/7; **cûşa gelmek**: G339/3; **dehşet almak** (dehşete kapılmak): Tb-B1/5; **delüye dönmek**: K12/38; **dem urmak** (dem vurmak): G125/6, G305/1, K4/52; **dem sürmek**: G92/5, G300/4, Tes3/13; **derdine dermân bulmak** (derdine çare bulmak/kılmak): G67/2, G265/1; **devâsın görmek** (çaresini bulmak): G229/3; **devletten düşmek**: G109/1, G297/4; **dil uzatmak**: K11/40, K14/3; **dile almak**: G315/2; **dile gelmek**: G384/3, G119/3, G142/2; **dile düşmek**: G237/4, G288/4; **dîvâneye dönmek** (deliye dönmek): G261/2; **dûlâblar kurmak** (dolap kurmak/düzmek): G344/4; **düşde dahi görmemek** (rüyasında bile görememek): K12/41; **düşmen olmak**: Tc-B1/1, G289/6; **eksük olmamak**: G286/5, K6/49, Tes1/13; **el çekmek**: G10/7, G216/5, G239/2, G277/1, G277/1, G277/4, G279/4; **el uzatmak**: K15/9; **el üzre tutmak** (el üstünde tutmak): G34/2, K4/33; **el virmek**: G28/4, G171/1, G256/2, G344/3, G351/2, G358/1, Tb-B2/8; **el yumak**: G254/6, K7/6, K9/27, K12/5; **elde kalmak**: G360/3; **elde tutmak**: G247/5, K12/73; **elden komak** (elden komak/bırakmak): G117/4, G327/2; **elden komamak**(elden komamak/bırakmamak): K8/7; **elden tutmak** (elinden tutmak): G241/3; **ele almak**: G7/4, G59/3, G239/5, G360/1, G360/1, G382/2, G367/2, K11/41; **ele getürmek**: G360/2, G360/4; **ele girmek**: G7/1, G264/2, G360/3, K8/41, K8/43; **eli tutmamak** (eli ayağı tutmamak): G365/2, K12/3; **el sunmak**: K4/95, K5/46; **el virmek** : G289/2; **elinde hâzır** (hazır bulunmak): G17/3; **elde tutmak**: G356/4; **elinden çekmek**: G169/4; **eli degmek**: G131/4; **elinde olmak**: G40/5, G216/5, G117/1, G117/2, G117/1, G117/3, G117/4, G117/5, G117/6, K6/45; **eser kalmamak** (eseri kalmamak): G179/4, G185/4, Tb-B2/7; **eser komak** (iz bırakmak): G37/3, G196/3, G309/2, G366/5, G148/; **fedâ etmek/eylemek**: G171/3; **ferâgat eylemek/itmek**: G27/1, G309/4, G311/1, K7/32; **fetvâ almak** (fetvâsını almak): K15/42; **feyz almak**: G305/1, K4/94; **figân eylemek/itmek**: G38/3, G291/2, G317/4, K7/5, Tb-B2/40; **gâlib gelmek**: K9/43; **gam yimemek**: K13/44, G121/5; **gayrete gelmek**: K6/7; **gazâ eylemek/itmek**: K6/32, K7/50, K10/18; **gelip geçmek**: G194/3; **gönül yapmak** :Tes3/1; **gönli ısınmak** (içi ısınmak): K12/10; **gönülü akmak**: K12/56; **gönül almak**: G122/1; **gönül virmek**: G64/3, G298/1; **görinmez belâ** (görinmez kaza): G112/1; **görinmez olmak** (görülmez olmak): K8/25; **göz açdurmamak**: G163/5; **göz dikmek**:

G2/1; **göz göre:** G314/3; **gözden düşmek:** G197/1, G288/3; **gâib olmak** (gözden kaybolmak): G17/1, G17/7; **gözden ırag olmak:** G216/4; **gözi açılmak:** G364/2, K16/7; **gözi akmak:** G355/2; **gözi açılmak:** G364/2, K16/7; **gözi akmak:** G355/2; **gözün oymak:** K12/38; **gözleri kamaşmak:** K4/85; **gözünü çıkarmak:** G342/6; **gözü kalmak:** G106/1, G350/1; **gözü kan dökmek** (gözü kan ağlamak): G358/1; **göz nûrı:** G141/2, G272/2, G284/1, G321/3; **gözün üzre kaşun var dimemek:** K17/32; **güler yüz göstermek:** G27/5, K7/1; **günâh itmek** (günâh işlemek): G154/4; **günâhı boynuna/olmak:** G269/3; **günde yüz bin şeikle komak** (şekle sokmak): G76/2; **haber almak:** G188/5; **hâl üzre komak** (kendi hâline bırakmak): G270/1; **halka halka olmak** (halka olmak): G290/4, K12/61; **hâlümi sormak** (hâl hatır sormak): G388/1; **harâm itmek/olmak:** K12/18, K12/56; **hâtıra düşmek** (hatırına/aqlına düşmek): G135/5, G342/7; **hâtıra gelmek** (hatıra/akla gelmek): G398/2, G18/4, G260/5, G400/1, K1/3, K2/45, Tb-B1/23; **hâtıra getürmek** (aklına getirmek): G216/4; **hâtırını yıkmak:** Tes3/1; **hayâline düşmek:** G374/3; **hayr itmek** (hayır işlemek): K8/7; **her bir dereden su getürmek** (bin/kırk dereden su getirmek): G170/2; **hevâ hoş** (hava hoş): G289/4; **hisâb itmek:** G265/2, G315/2; **hisâba çekmek** (hesap sormak): K4/100, K8/55 (Aksoy, 2018: 855); **hisâba gelemmez** (hesaba/kitaba gelmez): G367/4; **hisâba getürmemek** (hesaba almamak): K7/27; **hisseme düşmek** (payına düşmek): G134/5, G374/5; **hoş gelmek** (iyi gelmek): G201/1; **hoş geldün:** G241/1, G241/2, G241/3, G241/4, G241/5; **ibret almak:** G114/3; **îcâd itmek:** G322/4, K13/38; **imdâd itmek:** K8/23, K13/29; **insâf itmek:** Tc-B1/39; **iş eylemek:** K12/19; **iş görmek:** G22/2; **itibâr itmek:** Tc-B1/28, Tc-B1/41; **itibârı kalmamak** (itibarını kaybetmek): G110/1; **kadrini bilmek:** K14/7, K16/26; **kâğıd uçurmak:** K7/45; **kalem kaşlı:** G46/5; **kaleme gelmemek:** K11/43; **kâm almak:** G365/5, K14/18; **kan ağlamak:** G108/1, G199/2, G265/4, G272/4, G388/5, Tb-B1/39, Tb-B1/45; **kan akmak:** G297/5; **kan almak:** G195/5; **kan dökmek:** G221/2, G221/4, G224/3, G245/1, G396/4, K6/35, K12/5; **kan eylemek:** G38/4; **kan tere batmak:** G325/2; **kana girmek** (kanına girmek): G321/1, K11/42; **kapu açmak:** G170/5; **kâr eylemek :** G146/1; **kâr eylememek:** G221/3; **kara haber:** G386/1; **karâr eylemek/itmek:** G20/1, G213/2, G306/4, K15/17, K15/89, Tb-B1/46; **karâr virmek:** K15/47; **karârı kalmamak:** G334/1; **kârı kalmamak** (kâr etmemek/kârı olmamak): G110/1; **karşu gelmek:** G174/5; **karşu komak:** G23/3; **kasd itmek:** G97/3; **kendin bitürmek** (kendi kendini yiyip bitirmek): G314/3; **kendü hevâsına uymak** (kendi havasına gitmek): G356/1; **kendüm bilmek** (kendini bilmek): G64/1; **kendüyi göstermek** (kendini göstermek): G29/2; **kesüp atmak** (kesip/kestirip atmak): K12/40, K15/70; **kıl/kılca kadar** (kıl kadar): K11/19, G377/4; **kılca kalmak** (kıl kadar kalmak): G305/2; **kırıp geçirmek:** G335/1, K9/46; **kiyâmet kopmak:** G134/4, G161/5, G391/1; **kiyâmete dek kalmak** (kiyamete kalmak): K12/45; **kiymet-i cânım bilmek** (canının kadrini bilmek): G171/3; **kiymet bilmek:** K17/56; **koynuna komak** (koynuna almak): G285/3; **koyup gitmek:** G247/1; **kul itmek:** Tah3/7; **külâh oynatmak:** G116/4, K12/13, K16/36; **kulak tutmak:** G254/7; **kuru cismümde ne'm kalmak** (kuru başına kalmak): G271/4; **kuru efsâne** (kuru laf/söz): G307/3; **mâil olmak** (hayran olmak/kalmak): K11/5; **mazûr tutmak** (mazur görmek): G114/2; **mekân tutmak:** Tes2/8; **merhabâ eylemek:** K7/6; **merhem olmak:** K3/14; **mest eylemek:** G16/5, G88/2, G143/1; **mest olmak:** G260/2, G365/1, K12/3; **meydâna**

gelmek: K11/32; **minnet çekmek:** G365/3, K14/22; **müşterî çıkmak** (alıcı çıkmak): G10/6, K4/79; **nâz itmek:** G31/3, K2/10, K6/37, K11/48; **nazar salmak:** Kt6/1; **ne çalar** (ne yazar): G148/3, G148/6, G148/8, G148/1, G148/5, G148/2, G148/7; **ne cânı var** (can kalmamak): G131/3, K12/14; **ne çıkar:** K13/44; **ne dîne hizmet idersin:** G131/2; **neşv ü nemâ bulmak** (neşvünema bulmak): K16/1; **nice bin ömre degmek** (bin cana değmek): G120/5; **nişân virmek:** G136/3; **nizâm virmek** (düzene koymak/sokmak): K12/22, K13/27; **nokta komak:** G354/7, K11/8; **okını atıp yayın yasmak:** K17/1; **ömrü geçmek:** G397/4; **önine düşmek:** K4/72; **örnege geçmek** (örnek olmak): Kt3/13; **ortaya gelmek** (ortaya atılmak): G133/5; **pençe uzatmak** (pençe atmak): K17/35; **perde çekmek:** G303/3; **piyâz dogramak:** G54/4; **ragbet itmek:** K4/74, K17/14; **ragebât bulmak:** K2/18; **râm itmek/olmak:** G28/1, G36/1, G379/2, K14/23; **rüsvâlıklar çekmek** (rezil rüsva olmak): G389/5; **yüze salmak** (saçını çözüp ağlamak): K6/35; **sâhib çıkmak:** K3/43; **selâm itmek:** K4/60; **selâmet bulmak** (selâmete erişmek): G156/2, G212/4; **silip süpürmek:** K5/26; **sîneye sarmak:** G208/3; **söz atmak** (söz/laf atmak): K11/13; **su gibi akmak:** G251/3, G334/4; **su virmek:** G254/2, K15/25; **tâkat getürmek:** G7/3, G69/3, G262/4, Tah3/5; **târmâr itmek** (tarumar etmek): Tc-B1/47; **taş atmak:** Tb-B2/33; **taş üzre komamak** (taş üstünde taş komamak): Müf:2/1; **taşı taş üzre komamak** (taş taş üstünde bırakmamak): G6/4; **ter düşmek:** G120/3; **toz koparmak:** G62/5, G350/2, K6/45; **tuğrâ çekmek:** K4/75, K9/24; **tüyin düzmek:** K15/12; **uc virmek:** G295/3; **üstüne dönmek:** G361/5, G388/2; **velvele salmak** (velveleye vermek): K9/2; **veremzâr itmek:** Tc-B1/45; **veremzâr olmak** (verem olmak): K13/41; **vücüd bulmak:** K3/14, K3/16; **yabâna atmak:** G271/3, G195/4, K7/39; **yag bağlamak:** G109/5; **yana dönmek** (yanıp tutuşmak): G101/4; **yanup yakılmak:** G60/2, G189/5; **yara üzre yaralar açmak:** G138/2; **yâre açmak** (yara açmak): G361/3, G394/1; **yerden yere çalmak:** G163/2; **yerden yere geçmek:** G391/4; **yere çalmak:** Tb-B2/10; **yere geçmek:** G204/7, G354/6, G362/4; **yeri var:** G358/4; **yeri yok:** G358/2; **yerini ısıtmak:** K12/19; **yerinde yeller esmek:** G266/2; **yerler altına girmek** (yerin dibine girmek): K17/30; **yerlere geçmek:** G309/1; **yerlere girmek** (yerin dibine girmek): G281/3, K3/45, K12/47; **yol açmak:** G170/3; **yolsuzluk itmek** (yolsuz iş etmek/görmek/yapmak): G237/2; **yol virmek:** G76/4, K17/42; **yoluna gelmek:** G226/7; **yolu düşmek:** G342/2; **yüreğini açmak:** G273/4; **yüz almak:** K6/35; **yüz bulmak:** G21/2, G124/5; **yüz döndürmek** (yüz çevirmek): G69/1, G69/1, G69/2, G69/3, G69/4, G69/5, G69/6, G239/4, G329/2, Tb-B1/12; **yüzü kalmamak:** G53/5, G360/2; **yüz karalık** (yüzü kara): G218/4; **yüz sürmek:** G107/3, G245/4; **yüz tutmak:** K15/1, Tes2/14; **yüz virmek:** G349/1, K17/43; **yüze çıkmak:** G397/3; **yüzi gülmek:** G364/2, K8/3, K15/2, K15/20, K16/7; **yüzine bakmamak:** G234/1, G319/3; **yüzüm ak itmek** (yüzünü ağartmak): G226/4; **yüzü yok:** G358/1; **yüzü kalmamak:** G180/4, G359/4; **yüzü yere düşmek:** G399/2; **zarar görmek:** K12/70; **zencîre düşürmek** (zincire vurmak): G225/2

17. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış bir şair olan Bosnalı Âsım, kullandığı Türkçe deyimlerin şiirlerinde bir hayli fazla olması bakımından, döneminde dilde sadeliği tercih eden şairlere örnek verilebilir.

1.1.2. Bazı Kelimeleri Aynı Anlamdaki Arapça veya Farsçaları ile Değiştirilerek Kurulan Deyimler

Bu tür deyimlerde deyimi oluşturan fiilin aynı kaldığı ancak deyimde bulunan Türkçe ismin aynı anlama gelecek şekilde Arapça veya Farsçası ile değiştirildiği görülmektedir.

adîlin bulmak (Tb-B1/35): dengini bulmak; **aynına almak** (G253/2): göze almak; **bâda virmek** (G12/1): yele vermek; **bâg-ı hulde dönmek** (G253/2): cennete dönmek; **bihişte dönmek** (K5/26): cennete dönmek; **çengi çalmak** (K17/7): çalgı çalmak; **çerâğın yakmak** (G211/1): çirasını yakmak; **çeşm ile görmek** (K6/15): gözüyle görmek; **çeşmüm açmak** (Tes2/10): gözünü açmak; **çeşmüne gelmek** (G119/5): gözünün önüne gelmek; **cüdâ düşmek** (G374/4, G44/5, G198/1, G282/2, G282/3): ayrı düşmek; **dâmâna düşmek** (G342/1): eteğine düşmek; **dâmenin komak** (G140/3): eteğini elden bırakmak; **dâmenin öpmek** (G123/3): etek öpmek; **dâmen tutmak** (K9/37): etek tutmak; **dehân var zebân gâib** (G17/4): ağız var dili yok; **dehânın açmak** (G254/5): ağzını açmak; **dehre gelmek** (G65/2): dünyaya gelmek; **destüne almak** (Tes2/16): eline almak; **dil almak** (G128/2): gönül almak; **dil düşmek** (G184/3): gönlü düşmek; **dilde yer itmek** (G160/5): gönlünde yer etmek; **dile düşmek** (G213/1, G260/4): gönlüne düşmek; **dil-i divâne dokunmak** (G380/1): gönlüne dokunmak; **dil-i yârâna girmek** (G321/5): gönlüne girmek; **diller virmek** (G163/4): gönül vermek; **dilümden çıkmak** (G327/1): gönlüden çıkmak; **dü çeşmi hâk ile tolmak** (G303/1): gözleri toprak dolmak; **erkâm dökmek** (K12/44): yazıya dökmek; **gözi hâb-ı râhatı görmemek** (G378/1): gözü uyku görmemek; **gözüne hâb gelmemek** (G315/5): gözüne uyku girmemek; **gubâr ola görmek** (G132/2): toprak olmak; **güftâra gelmek** (K2/16, G253/7, G386/7): dile gelmek; **günbed-i gerdûni başına dar itmek** (G151/2): dünyayı başına dâr etmek; **gûş ile gûş itmek** (K6/15): kulaklarıyla işitmek; **gûşına girmek** (G271/2, G271/2): kulağına girmek; **hâb gelmek** (G2/2): uykusu gelmek; **hâb yüzün görmez olmak** (G319/1): uyku yüzü görmemek; **hâba varmak** (Tes2/10, G38/3, G86/3): uykuya varmak; **hâib kalmak** (G179/5): mahrum kalmak; **hâke yüz üzre kapanmak** (K4/36): yere kapanmak; **hâkister olmak** (G388/2): kül olmak; **hulde döndürmek** (G41/1): cennete çevirmek; **hûn içmek** (G266/5): kan içmek; **ifnâ itmek** (K4/101, G166/5): yok etmek; **kaddi yerinde** (G189/2): boy bos yerinde; **kadem basmak** (K3/24, Kt1/13): ayak basmak; **kademin çekmek** (G395/3): ayağını çekmek; **kayda düşmek** (G314/4, G320/1): endişeye düşmek; **keffe-i mîzâna sığmamak** (K3/46): teraziye sığmamak; **lisânın tutmak** (G254/1): dilini tutmak; **makâl açmak** (G97/1): söz açmak; **menâm gelmek** (K12/20): uykusu gelmek; **mestâna düşmek** (G135/3): bitkin düşmek; **nâ-hak yere** (G396/4): haksız yere; **nazîrin bulmak** (G371/4): dengini bulmak; **nutka gelmek** (K9/28, G286/4): dile gelmek; **nutka getürmek** (Tc-B1/22): dile getirmek; **pâ-pûşın öpmek** (G128/9): ayağını öpmek; **pâyâna irmek** (K7/59, K11/152): nihayete ermek; **pâyın dolaşmak** (G216/1): ayağına dolaşmak; **pâyine yüz sürmek** (G228/5): ayağına yüz sürmek; **pistere düşmek** (G399/5): yatağa düşmek; **râh-ı niyâza düşmek** (G273/5): yola düşmek; **rûy-ı gül-i sefidede kan gelmek** (G119/1, G119/1): yüzüne kan gelmek; **rûyına bakmak** (G281/7): yüzüne bakmak; **rûzî olmak** (Kt1/18, G130/3): kısmet olmak; **sadra geçmek**

(K5/36): başköşeye geçmek; **safha-i âyine-i dil** (G385/3): gönül aynası; **sahrâya düşmek** (G183/1): çöllere düşmek; **sâye düşmek** (K4/42): gölge düşmek; **sebak almak** (K12/42): ders almak; **ser ü pâ ditirmek** (G365/2): eli ayağı titirmek; **serden aşmak** (G5/2): baştan aşmak; **sîne-i sûzâna dokunmak** (G380/7): gönlüne dokunmak; **tâb u tebden düşmek** (G152/4): kuvvetten düşmek; **tadâda gelmemek** (G180/5): hesaba gelmemek; **terâzûsı bozulmak** (K4/5): dengesi bozulmak; **zahm-ı nev açmak** (G200/2): yara açmak; **zebâna gelmek** (Tb-B1/6): dile gelmek; **zebânına getürmek** (G361/2): dile getirmek; **zemîne çalmak** (Tb-B1/2): yere çalmak; **zib-i ser itmek** (G160/4): baş tacı etmek; **zîr-i destinde olmak** (K13/25): elinin altında olmak; **zülf-i perîşâna dokunmak** (G380/4): zülfü yâre dokunmak

1.1.3. Tüm Kelimeleri Değiştirilerek Kurulan Deyimler

Klasik Türk edebiyatı şairleri, bir kısım deyimleri şekil ve söz dizimi yönünden Türkiye Türkçesindeki deyimlerden çok farklı kullanmışlardır. Bunların bazıları Arapça veya Farsçadan dilimize yerleşen deyimlerken bazıları da kelimelerinin tamamı değiştirilen deyimlerdir.

Âb-ı rû eylemek (G117/3): yüz suyu dökmek; **âvâzeler tutmak** (G139/3): gürültü kopmak; **be-dûş eylemek** (K2/49): omuza almak; **berçide-dâmen olmak** (G317/3): el etek çekmek; **bî-nâm u bî-nişân itmek** (Tb-B1/7, Tb-B1/29): yok etmek; **bî-nâm u nişân olmak** (G6/2, K17/61): izi silinmek; **bir hâl eylemek** (G270/1): hâle yola koymak; **bî-zib ü fer kalmak** (Tb-B2/1): viraneye dönmek; **bûriyâ eylemek** (K7/56): ayaklar altına almak; **çâh-ı cahîm** (K1/4): gayya kuyusu; **can-fezâ** (G144/2, G344/3, K2/12, K17/54): cana can katmak; **çîn-i cebînün göstermek** (G334/5): yüzünü/suratını ekşitmek; **dem-beste itmek** (Tb-B1/44): nefesini kesmek; **dem-beste kalmak** (G219/2): nefesi kesilmek; **dem-i adâya gark olmak** (K6/27): kana batmak/boyanmak; **der-ceyb eylemek** (G287/4): cebe indirmek/koyamak; **der-dest itmek** (K7/21): ele geçirmek; **derd-i ser virmek** (G359/1, K16/12): başına dert açmak/çıkarmak; **deryâ olmak** (G284/3): deryâ-misâl; **dest-efşân olmak** (G127/3): el çırpmaq; **dil revân olmuş gitmek** (G70/1): gönlü akmak; **dil-çâk u hûn-âlûd itmek** (Tc-B1/4): gönlünü yaralamak; **dili bin pâre olmak** (G107/6): gönlünü parçalamak; **dil-i takvâyı dâg dâg itmek** (G253/6): gönlünü parçalamak; **dil ü câna karışmak** (G191/5): gönlüne girmek; **dirhem itmek** (G143/4, G300/4): değer biçmek; **dü-nîm itmek** (K2/33): iki paralık etmek; **garka-i hûn-ı derûn olmak** (Tah3/8): yüreği kan ağlamak; **garka-i âlâm-ı zamâne olmak** (K14/25): elemi çekmek; **gönlüm şâneye dönmek** (G117/2): yüreği delik deşik olmak; **günüm târ olmak** (G285/5): huzuru kaçmak; **güşâde olmak** (G166/2, G364/1, G364/3): içi açılmak; **güşdâr olmak** (K17/14): kulak kesilmek; **güşe-i çeşmünle nazra-i lutf itmek** (G369/4): göz ucuyla bakmak; **hâke karışmak** (G386/2): toprağa girmek; **hamyâze çekdürmek** (G115/4): usanç duymak/gelmek/getirmek; **hâtırın âbâd itmek** (G322/1): gönlünü hoş etmek; **hâtırın tatyîb itmek** (G215/2): gönlünü/hatırını hoş etmek; **hâk-i havfa düşmek** (K3/37): korkuya kapılmak; **hicâbından erimek** (K4/96): utancından yere geçmek; **hûnîn eylemek** (G392/3): kana boyamak/bulamak; **hutûr itmek** (G124/1): hatırına

gelmek; **irhâ-yı inân eylemek** (G38/2): dizginleri gevşetmek; **kalb-i dijem ana cûy-sıfat akmak** (K10/14): gönlü akmak; **kem-nâm eylemek** (Tb-B1/34): ad/nam bırakmak; **lâl olmak** (G95/5, K4/39): dili tutulmak; **leb-i cândan sakınmak** (G120/1): gözünden sakınmak; **libâs-ı mâtem giymek** (Kt1/16): yasa bürünmek; **mâtem çekmek** (K4/53): matem tutmak; **mîzân-ı akla konmak** (K4/32): teraziye vurmak; **müşârün bi'l-benân itmek** (G190/3): parmakla gösterilmek; **mûya dönmek** (G285/1, G361/2): iğne ipliğe dönmek; **nehzat-ı râh itmek** (G154/5): yola çıkmak; **nev-hayât-ı bî-terdâd bulmak** (K8/1): can bulmak; **pâ-mâl itmek/eylemek** (G163/2, G270/1): ayaklar altına almak; **per-beste turmak** (G389/2): eli kolu bağlı olmak/kalmak; **rahne virmek** (G133/3): yara açmak; **reng-i bekam virmek** (K9/46): kana boyamak; **rû-be-râh olmak** (G124/4, Tb-B1/15): yola düzülme/koyulma; **rû-nümâlık itmek** (K2/15): yüz göstermek; **rüsvâliklar çekmek** (G389/5): rezil rüsva olmak; **rüsvây-ı halk-ı âlem olmak** (G288/4): rezil rüsva olmak; **saçların yüze salmak** (K6/35): saçını çözüp ağlamak; **sad pâre itmek/eylemek** (G67/5, Tb-B1/3): parça parça etmek; **safâ-yı hâb itmek** (G236/3): uyku çekmek; **sefk-i dimâ eylemek** (K7/21): kan dökmek; **seng-i kazâ vü kader dokunmak** (G156/5): taş tutmak; **ser ü pâ ditirmek** (G365/2): eli ayağı titretmek; **ser-be-ceyb olmak** (G285/3): başını öne eğmek; **serde tutmak** (G35/4): başta taşımak/baş tacı etmek; **sîne-i bî-kineni dâg dâg itmek** (G300/2): gönlünü parçalamak; **siyeh câme giymek** (K4/53): siyaha bürünmek; **tarîk-i ferâg-ı visâli tutmak** (G144/5): yol tutmak; **vaz-ı benân itmek** (K16/12): el koymak; **vaz-ı kadem eylemek** (K3/4): ayak basmak; **vird idinmek** (G144/4, Kt4/3, Tc-B1/55): diline dolamak; **zîb-i ser itmek** (G160/4): baş tacı etmek

1.1.4. Cümle Niteliği Taşıyan Deyimler

Bosnalı Âsım Dîvânı'nda cümle niteliğindeki deyimlerin sayısı fazla değildir. Şair, divanında bu türden deyimleri de kullanarak bunlardan istifade etmiştir.

Şikâyet gamzeden mi yohsa müjgândan mı ey hûnî
Bilinmez zahm-ı dilde var dehân ammâ zebân gâ'ib (G17/4)

beytinde “Çok az konuşur, sessiz, kimseye karşılık vermez.” anlamında kullanılan “dehân var zebân gâ'ib: ağız var dili yok” deyimini cümle biçimindedir.

Niçe teşbîh idersin dil-bere serv-i çemenzârı
Yerinde kaddi ammâ şîve-i reftârı bilmezmiş (G189/4)

beytinde “kaddi yerinde” biçimiyle kullanılan ve “gösterişli, güzelliğine diyecek yok, yeterince endamlı, yeterince güzel” anlamında olan “**boy bos yerinde**” deyimini cümle biçimindedir.

Bilmem ne dîne hidmet idersin amân zamân
Yok sende kâfirûn ise gâhî amânı var (G131/3)

beytinde geçen “ne dîne hizmet idersin” deyimini “Neye hizmet ediyor, neyin uğruna çalışıyor?” anlamındaki “**ne akla hizmet ediyor**” deyiminin değiştirilmiş şeklidir ve cümle biçiminde kurulmuş bir deyimdir.

Sanmañuz şebde şihâb ile hilâl-i Ramazân
Okını atdı yayın yasdı o mâh-ı Şa'bân (K17/2)

beytinde geçen “**okunu atıp yayını yasmak**” deyimini, bağlamdaki kullanımına göre “her şeyi yapmış bitirmiş olmak, bir şey sona ermek” anlamında cümle biçiminde kurulmuş bir deyimdir.

Cümle biçimindeki diğer deyimler şunlardır: **baş üzre yerün var** (baş üzere/üstünde yeri var): K17/11; **dîdeler rûşen** (gözün aydın): K4/35, G115/3, Kt6/8; **gözün üzre kaşun var dimemek**: K17/32; **hoş geldün**: G241/1, G241/1, G241/2, G241/3, G241/4, G241/5; **ne çalar (ne yazar)**: G148/3, G148/6, G148/8, G148/1, G148/5, G148/2, G148/7; **ne çıkar**: K13/44; **yüzüm yok** (yüzü yok): G358/1

1.1.5. Eksilteli Deyimler

Türkçede deyimler farklı yollarla oluşturulabilir. Eksilteli deyimler çoğunlukla ikileme, edat grubu, isim veya sıfat tamlaması şeklinde bazen de tek kelimenin mecaz anlamda kullanılmasıyla oluşur. Eksilteli deyimlerde yargı bulunmadığından bunlar tam bir cümle özelliği taşımaz.

amân zamân: G131/2; **ayağ altında**: G188/4; **bağrı yufka**: G54/5; **baht-ı siyeh** (kara baht): K14/17; **başı açık**: K12/39; **bir içim su**: G195/1; **boynı bağlu**: Tah3/7; **cân u dil**: Tb-B2/53; **cân-fezâ** (cana can katmak): G144/2, G344/3, K2/12, K17/54; **elinde hâzır** (hazır bulunmak): G17/3; **görinmez belâ** (görinmez belâ/kaza): G112/1; **göz nûru**: G141/2, G272/2, G284/1, G321/3; **kalem kaşlı**: G46/5; **kara haber**: G386/1; **kılca kadar** (kıl kadar): G377/4, K11/19; **kuru efsâne** (kuru laf/söz): G307/3; **nâ-hak yere**: G396/4; **safha-i âyine-i dil** (gönül aynası): G385/3

1.1.6. “Etmek/Eylemek, Kılmak, Olmak” Yardımcı Fiili ile Kurulan Deyimler

Bosnalı Âsım, yardımcı fiille kurulan deyimlerde “etmek, eylemek” gibi yardımcı fiilleri kullanırken “ah etmek/ah eylemek” veya “mest etmek/eylemek” örneklerinde olduğu gibi fiilleri bazen değiştirerek iki biçimde de kullanmıştır.

Etmek / Eylemek	âb-ı rû eylemek (yüz suyu dökmek): G117/; âh etmek/eylemek : K9/41, K12/62, K17/45, Tb-B1/45, Tes1/5, G52/2, G66/2, G102/2, G113/4, G123/2, G154/1, G158/5, G170/1, G174/5, G202/1, G218/3, G236/3, G249/1, G233/1, G255/1, G265/5, G298/1, G298/4, G301/3, G313/5, G318/5, G338/1, G346/1, G347/1, G356/1, G361/1, G368/2, G372/1; âh u figân eylemek (ah etmek/eylemek): K17/47; âh-âver olmak (iç geçirmek/ah etmek): G128/1;
-----------------	--

âlem itmek (âlem yapmak): N1/1; **baş itmek** (baş tacı etmek): G304/3; **bedûş eylemek** (omuza almak): K2/49; **ber-ser itmek** (baş tacı etmek): K4/16, K11/55; **beyâz itmek** (beyaza çıkarmak): K3/16; **bin pâre eylemek/itmek** (paça parça etmek): G318/2, G277/4; **bî-nâm u bî-nişân itmek** (yok etmek): Tb-B1/29, Tb-B1/7; **bir hâl eylemek** (hâl'e yola koymak): G270/1; **bir yana eylemek** (bir yan etmek): K7/7; **bûriyâ eylemek** (ayaklar altına almak): K7/56; **cânuma kâr itmek** (cânına/ciğerine işlemek): G151/4, Tb-B1/41; **dem-beste itmek** (nefesini kesmek): Tb-B1/44; **der-ceyb eylemek** (cebe indirmek/koymak): G287/4; **der-dest itmek** (ele geçirmek): K7/21; **dilde yer itmek** (gönlünde yer etmek): G160/5; **dil-i takvâyı dâg dâg itmek** (gönlünü parçalamak): G253/6; **dil-şâd eylemek/itmek** (gönlünü hoş etmek): G89/3, G322/3, K8/18, Tah3/6; **dirhem itmek** (değer biçmek): G143/4, G300/4; **dü-nîm itmek** (iki paralık etmek): K2/33; **eser itmek** (iz bırakmak): G160/3, G200/1, G271/2, K5/56, K17/34; **fedâ eylemek**: G171/3; **ferâgat eylemek/itmek**: G27/1, G309/4, G311/1, K7/32; **figân eylemek/itmek**: G38/3, G291/2, G317/4, K7/5, Tb-B2/40; **gazâ eylemek/itmek**: K6/32, K7/50, K10/18; **günâh itmek** (günâh işlemek): G154/4; **günbed-i gerdûni başuma dâr itmek** (dünyayı başına dâr etmek): G151/2; **gûş ile gûş itmek** (kulaklarıyla işitmek): K6/15; **gûşe-i çeşmünle nazra-i lutf itmek** (göz ucuyla bakmak): G369/4; **hande itmek** (yüzü gülmek): K9/35; **hâtırın âbâd itmek** (gönlünü hoş etmek): G322/1; **hâtırın tatyîb itmek** (gönlünü/hatırını hoş etmek): G215/2; **hayr itmek** (hayır işlemek): K8/7; **hem-râh itmek** (yoldaşlık etmek): G132/2, G346/2; **hisâb itmek**: G315/2, G265/2; **hûnîn eylemek** (kana boyamak/bulamak): G392/3; **hutûr itmek** (hatırına gelmek): G124/1; **huzûr itmek** (huzur bulmak): G124/1; **icâd itmek**: G322/4, K13/38; **ictirâ eylemek** (cüret etmek): K7/29; **ifnâ itmek** (yok etmek): G166/5, K4/101; **ihtirâm eylemek** (hürmet etmek/göstermek): Tb-B1/26; **ihtiyâr itmek**: G150/1, G302/4, Tc-B1/30; **nazar itmek**: K17/15; **imdâd itmek**: K8/23, K13/29; **insâf itmek**: Tc-B1/39; **irhâ-yı inân eylemek** (dizginleri gevşetmek): G38/2; **iş eylemek**: K12/19; **itibâr itmek**: Tc-B1/28, Tc-B1/41; **kan eylemek**: G38/4; **kâr eylemek**: G146/1; **kâr eylememek**: G221/3; **karâr eylemek/itmek**: G20/1, G213/2, G306/4, K15/17, K15/89, Tb-B1/46; **kasd itmek**: G97/3; **kem-nâm eylemek** (ad/nam bırakmak): Tb-B1/34; **kul itmek**: Tah3/7; **lisân-ı hâl ile nakl itmek** (lisân-ı hâl ile söylemek): G3/4; **merhabâ eylemek**: K7/6; **mest eylemek/itmek**: G16/5, G88/2, G143/1; **müşârün bi'l-benân itmek** (parmakla gösterilmek): G190/3; **nâz itmek**: G31/3, K2/10, K6/37, K11/48; **nehzat-ı râh itmek** (yola çıkmak): G154/5; **pâ-mâl itmek/eylemek** (ayaklar altına almak): G163/2, G270/1; **pâre pâre itmek/eylemek**: G182/1, G281/4; **pây-mâl itmek** (ayaklar altına almak): K5/54; **ragbet itmek** (rağbet etmek/göstermek): K17/14, K4/74; **râm itmek**: G28/1, G36/1, G379/2, K14/23; **rû-nümâlık itmek** (yüz göstermek): K2/15; **sad pâre itmek/eylemek** (parça parça etmek): G67/5, Tb-B1/3; **safâ-yı hâb itmek** (uyku çekmek): G236/3; **selâm itmek**: K4/60; **ser-bâzi itmek** (baş oynamak): K2/35; **sine-i bî-**

	kîneni dâğ dâğ itmek (gönlünü parçalamak): G300/2; târmâr itmek : Tc-B1/47; vaz-ı benân itmek (el koymak): K16/12; vaz-ı kadem eylemek (ayak basmak): K3/4; veremzâr itmek : Tc-B1/45; vird idinmek (diline dolamak): G144/4, Kt4/3, Tc-B1/55; yolsuzluk itmek (yolsuz iş etmek/görmek/yapmak): G237/2; yüzüm ak itmek (yüzünü ağartmak): G226/4; zîb-i ser itmek (baş tacı etmek): G160/4
Kılmak	kadem rencîde kılmak (tenezzül edip gelmek/zahmet vermek) K4/33
Olmak	âlem başına teng olmak (dünya başına dar olmak): Tb-B1/42; ayag olmak (ayak altında kalmak): G153/2; ayak bağı olmak : G381/2; bâr olmak (yük olmak): G151/1; başda yeri olmak (baş üstünde yeri olmak): G257/2, G330/5; berçîde-dâmen olmak (el etek çekmek): G317/3; bi-nâm u nişân olmak (izi silinmek): G6/2, K17/61; bir olmak : K3/44; bir reng olmak (rengine boyanmak): G154/4; cüdâ olmak (ayrı düşmek): G172/2; dem-i adâya gark olmak (kana batmak/boyanmak/bulamak): K6/27; deryâ olmak (deryâ-misâl): G284/3; dest-efşân olmak (el çıpmak): G127/3; dil revân olmak (gönlü akmak): G70/1; dili bin pâre olmak (gönlünü parçalamak): G107/6; düşmen olmak : G289/6, Tc-B1/1; eksük olmamak : G286/5, K6/49, Tes1/13; elinde olmak : G40/5, G216/5, G117/1, G117/2, G117/1, G117/3, G117/4, G117/5, G117/6, K6/45; fark olunmak (fark edilmek): K12/66; garka-i âlâm-ı zamâne olmak (elemiini çekmek): K14/25; garka-i hûn-ı derûn olmak (yüreği kan ağlamak): Tah3/8; görinmez olmak (görülmez olmak): K8/25; gözden gâib olmak (gözden kaybolmak): G17/1, G17/7; gözden ırag olmak : G216/4; günüm târ olmak (huzuru kaçmak): G285/5; güşâde olmak (içi açılmak): G166/2, G364/1, G364/3; güşdâr olmak (kulak kesilmek): K17/14; hâk ile yeksân olmak : G169/3; hâkister olmak (kül olmak): G388/2; halka halka olmak (halka olmak): G290/4, K12/61; hasm olmak (düşman olmak): K3/29; haşır ile neşr olmak (haşır neşir olmak): G126/2; hâb yüzün görmez olmak (uyku yüzü görmemek): G319/1; lâl olmak (dili tutulmak): G95/5, K4/39; mâil olmak : K11/5; mât olmak : K13/5; merhem olmak : K3/14; mest olmak : G260/2, G365/1, K12/3; rû-be-râh olmak (yola düzülme/koyulma): G124/4, Tb-B1/15; rüsây-ı halk-ı âlem olmak (rezil rüsva olmak): G288/4; rûzî olmak (kısmet olmak): G130/3, Kt1/18; ser-be-ceyb olmak (başını öne eğmek): G285/3; suhan-güster olmak (sözü bol): G115/5; veremzâr olmak (verem olmak): K13/41; yâr u râh-ber olmak (yâr olmak): Tb-B1/54; yek dil olmak (gönül birliği): G53/1, K16/28; zebun olmak (zebunu olmak): Tah3/10; zîr-i destinde olmak (elinin altında olmak): K13/49

1.2. Deyimlerde Kavram Özellikleri

Kavramlar, düşünce içeriklerinden oluşur. Dış dünyadaki görünür gerçekliğin insan algısındaki yerini görmek için kavramların incelenmesi, birbirleriyle bağlantılarının tespit edilmesi gerekir. Bu bakımdan deyimler önemli kaynaklardır.

1.2.1. Deyimlerde İnsan

Deyimler, insanın kendini ifade etme ihtiyacından ortaya çıkmıştır. İnsan, kendisi için önemli gördüğü ancak karşı tarafa anlatamadığı duygu ve düşüncelerini birtakım kavramları somutlaştırarak görünür hâle getirmiştir. Elbette önce kendi varlığından, yaşadığı coğrafyadan, içinde bulunduğu bilişsel durumdan hareket etmiştir. Bu bakımdan deyimlerde insana ait kavramlar incelenmeye değer unsurlardır.

1.2.1.1. Organ İsimleriyle Kurulan Deyimler

Bosnalı Âsım Dîvânı'ndaki deyimler kavram yönünden tasnif edildiğinde göze çarpan ilk şey, insan vücudu ile ilgili olan organ isimlerinin oluşturduğu deyimlerdir. Bu deyimlerde duygu ve düşünceler ifade edilirken somutlaştırmaya başvurulmuştur. “Her dilde deyimler, somutlaştırmaya büyük ölçüde başvuran anlatım biçimleridir. Deyimler kimi zaman ayrıntı sayılabilecek kavramları, anlatımı zor durumları ve duyguları bu yoldan dile getirir. Türkçenin bütün evrelerinde, lehçe ve ağızlarında bu anlatım biçimi geniş yer tutar, dilin gücünü ortaya koyar” (Aksan, 1982, s. 187).

İnsan, dile gelmeyi anlatmaya çalışırken somutlaştırılan öğeler uzak yerlerden seçilmemiş, yine kendine ait duyguları kendi öz varlığından; elinden, ayağından, başından, kolundan, yüzünden vb. hareketle dile getirmiştir. “Temel söz varlığı deyince akla ilk gelen unsurlar, organ isimleri başta olmak üzere insanların temel ihtiyaçlarını karşılayan hareketleri, akrabalık ilişkilerini sayıları ve bunlarla doğrudan ilgili olan diğer kavramları yansıtan kelimelerdir... Temel söz varlığının sınırlarını çizerken insanın odak alınması gerektiği göz önünde tutulursa organ isimlerinin temel söz varlığı içindeki önemli yeri de kendini hemen belli eder” (Şahin, 2004, s. 1).

Bosnalı Âsım'ın divanda en çok tercih ettiği deyimler; ayak, baş, el, göz ve yüz kelimeleri ile kurulan deyimlerdir. Bunların içinde en dikkat çekenini ise “ayak” kelimesi ile kurulan deyimlerdir:

Gel olma meclis-i agyârda sebû-ülfet
Ayağı çek beni öldürdi âh bu ülfet (G21/1)
 Cûş idüp humlar sebûlar **akdılar ayaguma**
 Şöyle itdüm arsa-i mey-hânede rindâne raks (G201/3)

Ayak kelimesini şair gerçek anlamda “kadeh” olarak kullanırken aynı zamanda bu kelimeyi çoğu zaman bir deyim kalıbı içinde kullanmıştır. Eserinde bu şekilde oluşan deyimlerin fazlalığı onun edebî kişiliği, şiiri hakkında da bilgi vermektedir. Bu tür

örneklerde kelimeler çoğunlukla somut anlamından uzaklaşıp soyut anlam kastedilmek üzere kullanılmıştır. Pek çok deyimde kinaye, tevriye, mecaz-ı mürsel sanatının hâkim olduğu görülmektedir.

Ağız	agız açmamak: G40/5, G327/7; agızlarına mürekkeb çalmak (mürekkep yalamak): K12/54; agzını kapamak (ağzını kapamak): G139/5; agzına almak: G105/4; agzından harf-i vuslat almak (ağzından söz almak): G175/3; dehân var zebân gâib (ağzı var dili yok): G17/4; dehânın açmak (ağzını açmak): G254/5; agzın tutmak (ağzını tutmak): Tah3/13; agzuna almamak: G240/3
Ayak	ayag altında: G188/4; ayag altında kalmak: G286/4; ayag olmak (ayak altında kalmak): G153/2; ayag üzere turmak: G113/2, K8/7; ayaga binmek: G391/1; ayagdan almak (ayak/ayağın almak): G356/4; ayagdan çıkmak: G16/3, G360/4; ayagı çekmek (ayağını çekmek): G21/1; ayagı yer basmamak: G348/5; ayagın almak (ayağını almak): G187/1, G306/2; ayagın öpmek: G111/4, G241/3; ayagın yere deydürmemek (ayağı/ayakları yere basmamak/değmemek): G335/4; ayagina varmak (ayağına gitmek): G2/2, G357/3; ayagını kesmek: G219/1, Tb-B2/43; ayagum duzaga koymak (tuzağa düşmek): G274/3; ayaguma akmak (ayağına akmak): G201/3; ayagun çekmek (ayağını çekmek): G111/3; ayaguna düşmek: K12/59; ayak altında kalmak: G192/1; ayak bagumuz olmak (ayak bağı olmak): G381/2; ayak basmak: G185/1, G185/2, G185/3, G185/4, G185/5, G185/6, G185/7, G340/3; ayak sürmek (ayak sürmek): K5/29; ayakda kalmak: K15/79; bûriyâ eylemek (ayaklar altına almak): K7/56; kadem basmak (ayak basmak): K3/24, Kt1/13; kadem rencide kılmak (tenezzül edip gelmek/zahmet vermek): K4/33; kademin çekmek (ayağını çekmek): G395/3; pâ-mâl itmek/eylemek (ayaklar altına almak): G163/2, G270/1; pâ-pûşın öpmek (ayağını öpmek): G128/5; pâyın dolaşmak (ayağına dolaşmak): G216/1; pâyın öpmek (ayağını öpmek) G10/7; pâyine yüz sürmek (ayağına yüz sürmek): G228/5; pây-mâl itmek (ayaklar altına almak): K5/54; vaz-ı kadem eylemek (ayak basmak): K3/4

Baş	aklı başına gelmek: G182/2; aklun başına düşmek (aklı başına gelmek): G396/1; âlem başuma teng olmak (dünya başına dar olmak): Tb-B1/42; baş egmek: G111/4; baş itmek (baş tacı etmek): G304/3; baş üzere yer eylemek (baş üstünde tutmak): Müf:2/1; başdan çıkmak: G307/1; başdan çıkarmak: G184/4, G232/5, G345/2, G392/1; başı açık: K12/39; başına belâ/olmak: G176/3; başına çalmak: G148/5, G381/4; başına getürmek: G38/2; başına gün togmak: K16/22; başına neler gelmek (başına hâl gelmek): G230/2; başına salmak (başına sarmak): K5/47; başına üşmek G101/4; başına yüz bin belâ kopmak (başına bela açılmak): G95/3; başında âteş yanmak/yakmak: G192/3, G340/4; başında tutmak (başta taşımak/baş tacı etmek): G357/1; başını kaldırmamak (başını kaldıramamak): K4/14; başına devlet konmak (başına devlet kuşu konmak): G232/2; başda yeri olmak (baş üstünde yeri olmak): G257/2, G330/5; baş üzere yerün var (baş üzere/üstünde yeri var): K17/11; başı hoş olmak: G292/4; ber-ser itmek (baş tacı etmek): K4/16, K11/55; derd-i ser virmek (başına dert açmak/çıkarmak): G359/1, K16/12; günbed-i gerdûnı başuma dâr itmek (dünyayı başına dâr etmek): G151/2; ser ü pâ ditremek (eli ayağı titremek): G365/2; ser-bâzî itmek (baş oynamak): K2/35; ser-be-ceyb olmak (başını öne eğmek): G285/3; serde tutmak (başta taşımak/baş tacı etmek): G35/4; serden aşmak (baştan aşmak): G5/2; zîb-i ser itmek (baş tacı etmek): G160/4
Bel	beli bağlamak (belini bağlamak): G100/6
Boy	kaddi yerinde (boy bos yerinde): G189/2
Boyun	boynı baglu: Tah3/7; boynun urmak (boynunu vurmak): K7/50; günâhı boynuna/olmak G269/3
Dil	dil uzatmak: K11/40, K14/3; dile almak: G315/2; dile gelmek: G119/3, G142/2, G384/3; dile düşmek : G237/4, G288/4; lâl olmak (dili tutulmak): G95/5, K4/39; zebâna gelmek (dile gelmek): Tb-B1/6; zebânına getürmek (dile getirmek): G361/2; zebânından gidermemek (dilinden düşürmemek): G321/5
El	dâmenün elden komak (eteğini elden bırakmak/salmak): G362/2; der-dest itmek (ele geçirmek): K7/21; dest-efşân olmak (el çıpmak): G127/3; destüme almak (eline almak): G159/4, Ts 2/16; el çekmek: G10/7, G216/5, G239/2, G277/1, G277/4, G279/4; el uzatmak: K15/9; el üzere tutmak (el üstünde tutmak): G34/2, K4/33; el virmek: G28/4, G171/1, G256/2, G344/3, G351/2, G358/1, Tb-B2/8; el yumak: G254/6, K7/6, K9/27, K12/5; elde kalmak: G360/3; elde tutmak: G247/5, K12/73; elden komak: G117/4, G327/2; elden komamak: K8/7; elden tutmak (elinden tutmak): G241/3; ele almak: G7/4, G59/3, G239/5, G360/1, G367/2, G382/2, K11/41; ele getürmek: G360/2, G360/4; ele girmek: G7/1, G264/2, G360/3, K8/41, K8/43; eli tutmamak (eli ayağı tutmamak): G365/2, K12/3; el sunmak: K4/95, K5/46; el virmek: G289/2; elinde hâzır (hazır bulunmak): G17/3; elde tutmak : G356/4; elinden çekmek: G169/4; eli degmek (eli değmek): G131/4; elinde

	olmak/olmamak: G40/5, G117/1, G117/2, G117/3, G117/4, G117/5, G117/6, G216/5, K6/45; vaz-ı benân itmek (el koymak): K16/12; zîr-i destinde olmak (elinin altında olmak): K13/49
Göz	alur göz ile bakmak (alıcı gözüyle bakmak): K15/27; aynına almak (göze almak): G228/4, G253/2, G354/4; aynuma göstermek (göze görünmek): G184/5; çeşm ile görmek (gözüyle görmek): K6/15; çeşmün açmak (gözünü açmak): Tes2/10; çeşmüne gelmek (gözüne/gözünün önüne gelmek): G119/5; dîdeler rûşen (gözün aydın): G115/3, K4/35, Kt6/8; dü çeşm hâk ile tolmak (gözleri toprak dolmak): G303/1; göz açdurmamak: G163/5; göz dikmek/koymak: G2/1; göz göre: G314/3; gözden düşmek: G197/1, G288/3; gözden gâib olmak (gözden kaybolmak): G17/1, G17/7; gözden irag olmak: G216/4; gözi açılmak: G364/2, K16/7; gözi akmak: G355/2; gözi hâb-ı râhatı görmemek (gözü uyku görmemek): G378/1; gözün oymak (gözünü oymak): K12/38; gözleri kamaşmak: K4/85; gözlerüm çıkarmak (gözünü çıkarmak): G342/6; gözü kalmak : G106/1, G350/1; gözü kan dökmek (gözü kan ağlamak): G358/1; göz nûrı (göz nuru): G284/1, G321/3, G141/2, G272/2; gözüne hâb gelmemek (gözüne uyku girmemek): G315/5; gözün üzere kaşun var dimemek: K17/32
Kalp	kalb-i dijem ana cûy-sıfat akmak (gönlü akmak): K10/14
Kaş	kalem kaşlı: G46/5
Kulak	gûş ile gûş itmek (kulaklarıyla işitmek): K6/15; gûşdâr olmak (kulak kesilmek): K17/14; gûşe-i çeşmle nazra-i lutf itmek (göz ucuyla bakmak): G369/4; gûşına almak (kulak vermek): G159/1; gûşına girmek (kulağına girmek): G271/2; gûşuna dokunmak (kulağına çalınmak): G380/2; kulak tutmak: G254/7; sıdk-ı pâk ile dinlemek (can kulağıyla dinlemek): K3/20
Omuz	be-düş eylemek (omuza almak): K2/49
Parmak	müşârün bi'l-benân itmek (parmakla gösterilmek): G190/3
Sırt / Arka	arkası üzere yatmak (sırt üstü yatmak): Tes2/5
Yürek	garka-i hûn-ı derûn olmak (yüreği kan ağlamak): Tah3/8; yüregüm açmak (yüreğini açmak): G273/4
Yüz	âb-rû eylemek (yüz suyu dökmek): G117/3; çîn-i cebînün göstermek (yüzünü/suratını ekşitmek): G334/5; güler yüz göstermek: G27/5, K7/1; hande itmek (yüzü gülmek): K9/35; hâb yüzün görmez olmak (uyku yüzü görmemek): G319/1; rû-be-râh olmak (yola düzülme/koyulma): G124/4, Tb-B1/15; rû-nümâlık itmek (yüz göstermek): K2/15; rûy-ı gül-i sefidede kan gelmek (yüzüne kan gelmek): G119/1; rûyına bakmak (yüzüne bakmak/bakmamak): G281/7; yüz almak: K6/35; yüz bulmak: G21/2, G124/5; yüz döndürmek (yüz çevirmek): G69/1, G69/2, G69/3, G69/4, G69/5, G69/6, G329/2, G239/4, Tb-B1/12; yüz kalmamak (yüzü kalmamak): G53/5, G360/2; yüz karalık (yüzü kara): G218/4; yüz sürmek: G107/3, G245/4; yüz tutmak: K15/1; yüz virmek: G349/1, K17/43; yüze çıkmak: G397/3; yüzi gülmek:

	K8/3, K15/2, K15/20, K16/7, G364/2; yüzün tutmak (yüz tutmak): Tes2/14; yüzüne bakmamak : G234/1, G319/3; yüzüm ak itmek (yüzünü ağartmak): G226/4; yüzüm yok (yüzü yok): G358/1; yüzü kalmamak : G180/4, G359/4; yüzü yere düşmek : G399/2
--	---

1.2.1.2. İnsana Dair Kelimelerle Kurulan Diğer Deyimler

Bağır/ Koyun	koynuna komak (koynuna almak): G285/3; bağrı yufka : G54/5
Etek	berçide-dâmen olmak (el etek çekmek): G317/3; dâmânına düşmek (eteğine düşmek/sarılmak/kapanmak): G288/3, G342/1, G399/2; dâmenin komak (eteğini elden bırakmak): G140/3; dâmenin öpmek (etek öpmek): G123/3; dâmen tutmak (etek tutmak): K9/37; dâmenün elden komak (eteğini elden bırakmak/salmak): G362/2
Kan	dem-i adâya gark olmak (kana batmak/boyanmak/bulamak): K6/27; garka-i hûn-ı derûn olmak (yüreği kan ağlamak): Tah3/8; hûn içmek (kan içmek): G266/5, G357/3; hûnîn eylemek (kana boyamak/bulamak): G392/3; kan ağlamak : G108/1, G199/2, G265/4, G272/4, G388/5, Tb-B1/39, Tb-B1/45; kan akmak : G297/5; kan almak : G195/5; kan dökmek : G221/2, G221/4, G224/3, G245/1, G396/4, K6/35, K12/5; kan eylemek : G38/4; kan tere batmak : G325/2; kana girmek (kanına girmek): G321/1, K11/42; sefk-i dimâ eylemek (kan dökmek): K7/21
Kıl	kıl/kılca kadar (kıl kadar): G377/4, K11/19; kılca kalmak (kıl kadar kalmak): G305/2
Nefes	dem-beste itmek (soluğunu/nefesini kesmek): Tb-B1/44; dem-beste kalmak (nefesi kesilmek): G219/2
Saç	saçların yüze salmak (saçını çözüp ağlamak): K6/35
Uyku	hâb gelmek (uykusu gelmek): G2/4; hâb yüzün görmez olmak (uyku yüzü görmemek): G319/1; hâba varmak (uykuya varmak): G38/3, G86/3, Tes2/10; safâ-yı hâb itmek (uyku çekmek): G236/3
Vücut/ Beden	vücûd bulmak : K3/14, K3/16

1.2.1.3. Zihinsel/Duyuşsal Kavramları İfade Eden Deyimler

Gönül, kalp, yürek, hatır kelimeleri klasik Türk şiirinde oldukça fazla yer tutmaktadır. Başlangıçtan itibaren her yüzyılda şiirlerde görülen bu kelimeler klasik Türk şiirinin yapı taşlarıdır.

Akıl / Hatır	akl u fikrüm bir yere gelmemek (aklı dağılmak): G184/2; akl-ı perişân kalmak (aklı kalmak): G350/4; aklını yitürmek (aklını kaybetmek): G3/3; aklı başına gelmek : G182/2; aklı gitmek : G260/2, G334/1; aklını almak : G34/1, G37/1, G145/2, G179/1, G328/1; aklı başuna düşmek (aklı başına gelmek): G396/1; aklı tagılmak : G349/2; hâtıra düşmek (hatırına/aklına düşmek): G135/5, G342/7; hâtıra gelmek : G18/4, G260/5, G398/2, G400/1, K1/3, K2/45, Tb-B1/23; hâtıra getürmek (aklına getirmek): G216/4; hâtırın âbâd itmek (gönlünü hoş etmek): G322/1; hâtırın tatyîb itmek (gönlünü/hatırını hoş etmek): G215/2; hâtırum yıkmak : Tes3/1; hâtırun hoş tutmak (gönlünü hoş etmek/tutmak): G128/4; mizân-ı akla konmak (teraziye vurmak): K4/32; hutûr itmek (hatırına gelmek): G124/1
Can	cân atmak : G33/2, G179/4; cân bağışlamak : G96/2; cân bulmak : G346/3; cân çekmek : G228/2; cân gelmek : G119/4, G133/1; cân u dil : Tb-B2/53; cân virmek : G90/1, G122/1, G296/1, K8/52, Tah3/2, Tb-B1/8; câna dokınmak (içine dokınmak): G380/5; cândan usanmak : G277/5, G392/6; cân-fezâ (cana can katmak): G144/2, G344/3, K2/12, K17/54; cânına geçmek : G72/5; cânından usanmak : G164/4; cânını almak : G131/4, G303/1; cânı çıkmak : G333/6; cânuma kâr itmek (cânına/ciğerine işlemek): G151/4, Tb-B1/41; cânından usanmak : G271/1; cânını vermek : G171/5; leb-i cândan sakınmak (gözünden sakınmak): G120/1; nev-hayât-ı bî-terdâd bulmak (can bulmak): K8/1; bin ömre değmek (bin cana değmek): G120/5
Gönül	dil almak (gönül almak): G128/2; dil düşmek (gönül düşmek): G184/3; dil revân olmak (gönül akmak): G70/1; dil-çâk u hûn-âlûd itmek (gönlünü yaralamak): Tc-B1/4; dilde kalmak (gönülde yeri olmak): G343/4, K1/6; dilde yer itmek (gönlünde yer etmek): G160/5; dile açılmak (kalbini açmak): G184/3; dile düşmek (gönlüne düşmek): G213/1, G260/4; dili bin pâre olmak (gönlünü parçalamak): G107/6; dil-i divâne dokınmak (gönlüne dokunmak): G380/1; dil-i takvâyı dâg dâg itmek (gönlünü parçalamak): G253/6; dil-i yârâna girmek (gönlüne girmek): G321/5; dil-i zârımı düşürmek (gönlünü kaptırmak): G274/5; diller virmek (gönül vermek): G163/4; dil-şâd eylemek (gönlünü hoş etmek): G89/3, G322/3, K8/18, Tah3/6; dilden çıkmak (gönülden çıkmak): G327/1; gönli ısınmak (içi ısınmak): K12/10; gönül yapmak : Tes3/1; gönülü şâneye dönmek (yüreği delik deşik olmak): G117/2; gönülü akmak : K12/56; gönül almak : G122/1 (<i>Parlatır</i> 2007: 399); gönül virmek : G64/3, G298/1; sîne-i bî-kîneyi dâg dâg itmek (gönlünü parçalamak): G300/2; sîne-i sûzâna dokınmak (gönlüne dokunmak): G380/7; sîneye sarmak : G208/3

1.2.1.4. Konuşmak/Söz, Okumak ve Yazmak Üzerine Kurulan Deyimler

Duygu ve düşüncelerin anlatılabilmesi ve çevreyle iletişime geçilmesi için insan hayatında konuşmak, okumak ve yazmanın önemli bir yeri vardır. Divan şairleri bu kavramlara dair deyimleri de eserlerinde kullanmışlardır.

Konuşmak	agzından harf-i vuslat almak (ağzından söz almak): G175/3; güftâra gelmek (dile gelmek): G253/7, G386/7, K2/16; lisân-ı hâl ile nakl itmek (lisân-ı hâl ile söylemek): G3/4; lisânın tutmak (dilini tutmak): G254/1; makâl açmak (söz açmak): G97/1; nutka gelmek (dile gelmek): G286/4, K9/28; nutka getürmek (dile getirmek): Tc-B1/22; selâm itmek : K4/60; söz atmak (söz/laf atmak): K11/13; suhan-güster olmak (sözü bol): G115/5; vird idinmek (diline dolamak): G144/4, Kt4/3, Tc-B1/55; zebâna gelmek (dile gelmek): Tb-B1/6; zebânına getürmek (dile getirmek): G361/2; zebânından gidermemek (dilinden düşürmemek): G321/5
Okumak	agızlarına mürekkeb çalmak (mürekkep yalamak): K12/54; deryâ olmak (deryâ misâl): G284/3; fetvâ almak (fetvâsını almak): K15/42; kendü pirâheni bilmek (kendini bilmek): G354/5; kendini bilmek : G64/1; sebak almak (ders almak): K12/42
Yazmak	erkâm dökmek (yazıya dökmek): K12/44; hatt-ı bî-zârı çekmek (hat çekmek): Tc-B1/17; hisâba gelemmez (hesaba/kitaba gelmez): G367/4; kâğıd uçurmak : K7/45; kalem kaşlı : G46/5; kaleme gelmemek : K11/43; menkabetin yazmak (destan yazmak): K10/7; noktayı komak (nokta koymak): G354/7, K11/8; tamga-yı kabûl urmak (damgasını vurmak): K7/55; tugrâ çekmek : K4/75, K9/24; zer-nişân çekmek (tuğra çekmek): K17/9

1.2.1.5. Sosyal Hayat Unsurları İçeren Deyimler

<p>agızlarına mürekkeb çalmak (mürekkep yalamak): K12/54; alem çekmek (teslim bayrağı çekmek): K11/38; alem dikmek (bayrak dikmek): K3/23; âlem itmek (âlem etmek/âlem yapmak): N1/1; ayaga binmek: G391/1; ayagın öpmek (ayağını öpmek): G111/4, G241/3; başında âteş yakmak/yanmak: G192/3, G340/4; başına devlet konmak (başına devlet kuşu konmak): G232/2; beli bağlamak (belini bağlamak): G100/6; berçide-dâmen olmak (el etek çekmek): G317/3; boynı bağlı: Tah3/7; boynın urmak (boynunu vurmak): K7/50; çâh-ı cahîm (gayya kuyusu): K1/4; çengi çalmak (çalgi çalmak): K17/7; çerâgın yakmak (çirasını yakmak): G211/1; dâmenin öpmek (etek öpmek): G123/3; dâmen tutmak (etek tutmak): K9/37; dirhem itmek (değer biçmek): G143/4, G300/4; erkâm dökmek (yazıya dökmek): K12/44; fetîl almak (fitil almak): K15/15 (<i>Yurtbaşı, 2012: 306</i>); fetvâ almak (fetvâsını almak): K15/42; gazâ eylemek/itmek: K6/32, K7/50, K10/18; hatt-ı bî-zârı çekmek (hat çekmek): Tc-B1/17; hem-râh itmek (yoldaşlık etmek): G132/2, G346/2; irhâ-yı inân eylemek (dizginleri gevşetmek): G38/2; kâğıd uçurmak: K7/45; kaleme gelmemek (kaleme gelmemek): K11/43; keffe-i mîzâna sığmamak (teraziye sığmamak): K3/46; kıyâmet kopmak: G161/5, G391/1, G134/4; kıyâmete dek kalmak (kıyâmete kalmak): K12/45; külâh oynatmak: G116/4, K12/13, K16/36; libâs-ı mâtem giymek (yasa bürünmek): Kt1/16; mâtem çekmek (matem tutmak): K4/53; menkabetin yazmak (destan yazmak): K10/7; merhabâ eylemek: K7/6; merhem olmak: K3/14; mîzân-ı akla konmak (teraziye vurmak): K4/32; nişân virmek: G136/3; noktayı komak (nokta koymak): G354/7,</p>
--

K11/8; **okını atdı yayın yasmak**(okunu atıp yayını yasmak/basmak/asmak): K17/1; **pâ-pûşın öpmek** (ayağını öpmek): G128/5; **pistere düşmek** (yatağa düşmek): G399/5; **piyâz dogramak** (piyaz doğramak/kesmek/yapmak): G54/4; **rû-nümâlık itmek** (yüz göstermek): K2/15; **saçların yüze salmak** (saçını çözüp ağlamak): K6/35; **sahn-ı deşt-i Kerbelâ'ya dönmek** (Kerbelâ'ya çevirmek): G195/2; **sahrâya düşmek** (çöllere düşmek): G183/1; **savm-ı visâli tutmak** (oruç tutmak): G121/4; **sebak almak** (ders almak): K12/42; **selâm itmek**: K4/60; **siyeh câme giymek** (siyaha bürünmek): K4/53; **suyn virmek** (su vermek): K15/25, G254/2; **tamga-yı kabûl urmak** (damgasını vurmak): K7/55; **terâzûsı bozılmak** (dengesi bozulmak): K4/5; **tuğrâ çekmek**: K4/75, K9/24; **yol virmek**: G76/4, K17/42; **yüz karalık** (yüzü kara): G218/4; **yüz sürmek**: G107/3, G245/4; **zencire düşürmek** (zincire vurmak): G225/2; **zer-nişân çekmek** (tuğra çekmek): K17/9

Eski âdetlerden biri de padişah, vezir, vali gibi makam sahiplerine dertlerini anlatmak isteyenlerin başlarında ot, hasır gibi şeyler yakarak onlara dertlerini anlatmaya çalışmalarıdır (Onay, 1996, s. 132).

Âteş yanar aşkuñla başında şeb-i gamda
Pervâne ise şem-i ziyâ-güstere düşmiş G192/3

beytinde “Çok büyük acısı olmak, dertli olmak; aşk acısıyla yanıp tutuşmak.” anlamında kullanılan “başında ateş yakmak/yanmak (Eyüboğlu, 1973: II/65)” deyiminin ortaya çıkışı kültürel bir gerçekliğe dayanır.

Ol hâme kim gehi tuğrâ çeker sahifelere
N’ola olursa hased-riz ebruvân-ı sanem K9/24

beytinde “Ferman, berat ve resmî belgelere tuğra koymak” anlamında kullanılan “tuğra çekmek (Eyüboğlu, 1973: II/400)” sosyal, kültürel bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Tuğra, Osmanlılarda padişahın imzası olarak kullanılmıştır. Beyitte ise kalemin sevgilinin kaşlarını kıskandıracak kadar güzel tuğra çektiğinden bahsedilir. Sevgilinin kaşları da tuğranın zarafetiyle yarışacak güzelliğindedir.

Çün çerâğın yakdı ruhsâruñdan ey dil-dâr şem
İtse hâkister n’ola pervâneyi her bâr şem G211/1

Ahmet Talat Onay, eskiden bazı mezarlarda, türbelerde mum veya çerağ yakmanın âdet olduğunu söyler (Onay, 1996, s. 353). Yukarıdaki beyte göre mum, sevgilinin yanağının güzelliğinden çirasını yakıp yanmaktadır. Kendisi böyle yanıp yakılırken ve git gide yok olurken pervaneyi de kendisi gibi kül etse ne çıkar? Bu deyim de sosyal, kültürel bir unsur barındırmaktadır.

1.2.2. Doğaya Dair Kelimelerle Kurulan Deyimler

Coğrafi faktörler insan hayatında önemli bir yer tuttuğu için doğaya dair pek çok kelime, deyimlerde kullanılmıştır. Bunların başında gökyüzü ve yeryüzü ile ilgili deyimler gelmektedir.

Gökyüzü	âfâkı tutmak: K4/83; başına gün togmak: K16/22 ; çerha çıkmak (göklere çıkmak): G123/2; eflâki birbirine katmak (yeri göğü birbirine katmak): G269/1; hevâ hoş (hava hoş): G289/4; sipihre çıkmak (göklere çıkmak): G320/5; sipih-r-i berin başına yıkılmak (dünya başına yıkılmak): G175/4
Yeryüzü	âlem başına teng olmak (dünya başına dar olmak): Tb-B1/42; âlemi tutmak: G137/1; âteş almaga gelmek: G113/2; âteş düşmek: G400/1, G400/5; âteş virmek: G291/5; âteşe düşmek: G399/4; bâda virmek (yele vermek): G12/1; dehre gelmek (dünyaya gelmek): G65/3; gubâr olmak (toprak olmak): G132/2; günbed-i gerdûnı başuma dâr itmek (dünyayı başına dâr etmek): G151/2; hâk ile yeksân olmak: G169/3; hâke karışmak (toprağa girmek): G386/2; hâke yüz üzre kapanmak (yere kapanmak): K4/36; kevni zalem tutmak (dünyayı tutmak): K9/15; nâr-ı hicie yakmak (nara/narına yanmak): Tes3/5; su gibi akmak: G251/3, G334/4; su vermek: K15/25, G254/2; taş atmak: Tb-B2/33; taş üzre komamak (taş üstünde taş komamak): Müf:2/1; taşı taş üzre komamak (taş taş üstünde bırakmamak): G6/4; toz koparmak: G62/5, K6/45, G350/2; yerden yere çalmak: G163/2; yerden yere geçmek: G391/4; yere çalmak: Tb-B2/10; yere geçmek: G204/7, G354/6, G362/4; yerler altına girmek (yerin dibine girmek): K17/30 (Sinan, 2015: 526); yerlere geçmek: G309/1; yerlere girmek (yerin dibine girmek): G281/3, K3/45, K12/47; yüzümüz yere düşmek (yüzü yere düşmek/koymak/vurmak): G399/2; zemîne çalmak (yere çalmak): Tb-B1/4

1.2.3. Deyimlerde Sayılar

Türkçe deyimlerde sayılar da deyim yapısında önemli görevler üstlenmişlerdir. Bazı sayıların Türk düşüncesinde özel birtakım anlamları olduğu bilinmektedir (Sinan, 2015, s. 227). Bosnalı Âsım, sayı ile ilgili deyimleri çoğunlukla anlama abartı katmak için kullanmıştır.

bin derde devâ: K7/44; bin derdün devâsın bulmak (derdine çare bulmak): G34/3; bin pâre eylemek/itmek (paça parça etmek): G318/2, G277/4; bin şekle koymak (şekle sokmak/koymak): G270/7; bir olmak: K3/44; dili bin pâre olmak (gönlünü parçalamak): G107/6; dü çesüm hâk ile tolmak (gözleri toprak dolmak): G303/1; dünim itmek (iki paralık etmek): K2/33; günde yüz bin şekle komak (şekle sokmak): G76/2; her bir dereden su getürmek (bin/kırk dereden su getirmek): G170/2; bin ömre değmek (bin cana değmek): G120/5; sad pâre itmek/eylemek (parça parça etmek): G67/5, Tb-B1/3; yek dil olmak (gönül birliği): G53/1, K16/28

1.3. Deyim Sözlüklerinde Bulunamayan Deyimler

Bosnalı Âsım Divânı'nda kimi söz varlıkları bağlamda bir deyimmin tüm özelliklerini taşıyacak şekilde kullanılmıştır. Ancak bunlar deyim sözlüklerinde mevcut değildir, anlam olarak da karşılığı bulunmamaktadır. Bu deyimler; şekil, söz dizimi ve kavram gruplarına dahil edilmemiş olup ayrı bir başlık hâlinde verilmiştir.

aklını bir yerde bağlamak: G186/3; **arkası üzre yere düşmek:** K13/9; **bâm-ı felekden kendüyi atmak:** G379/5; **baş düşmek:** G400/4; **başı yasdukda:** K15/28; **başum üzre:** G248/1; **berzahda kalmak:** G8/3, G389/1; **bi-berg ü bâr itmek:** Tc-B1/26; **bigâneye dönmek:** G261/5; **bir hatvede gelüp geçmek:** K3/23; **bir nazarda geçmek:** G128/2; **bir pâre nân virmemek:** G171/4; **bisât-ı mâteme dönmek** (matem çadırına/evine dönmek): G219/4; **bî-ser kalmak:** G379/4; **büm-ı şüm-âşâ ötmek:** G185/6; **dâl-ı hançer olmak:** G128/1; **delip geçmek:** K12/43; **dil dimemek:** G271/3; **elde durmak:** G237/3; **elde kudret yok:** G223/1; **feth ü güşâd bulmak:** K13/5; **gâlib olmak:** K8/40, Tb-B1/55; **gül-pisterinde cân virmemek:** Tb-B1/14; **halel virmek:** G171/1; **hançer geçmek:** G119/5; **hâtem takmak:** K3/2; **hem-inân olmuş gitmek** (at başı beraber gitmek): G70/2; **hem-yân hem-yân itmek** (servetine servet katmak): K17/8; **hilâle dönmek:** G116/5, G317/5; **hâr olup yerde yatmak:** G109/1; **iki pâdan biri aksamak:** K17/57; **ilm ile âmil:** Tb-B1/18; **isâbet itmek:** Tb-B2/14; **kâmetüm kemâna dönmek:** G285/4; **kan yağmak:** G392/3, Tb-B1/20; **karâr olmak:** G5/3, G71/2; **karâra gelmek:** G394/4; **karârun yok** (kararı yok): G380/2; **kendüde noksân bulmak:** K17/29; **kendüni unutmak** (kendini unutmak): G285/2; **kendüyi zabt itmege bilmek:** G202/3; **kıblegâh itmek:** G223/2; **kılca cânı var** (kıl kadar canı var): G305/4; **kör olup kalmak:** K4/38; **koynında yatmak:** G14/3; **lal ile yâkûta gark olmak:** G34/5; **lemeât virmek:** K2/17; **midâd koymak:** K5/5; **midâdı âba dönmek:** G108/5; **minâre üzre makâm itmek:** K12/13; **ne tutar:** G154/5; **ne yerde oldugun bilmemek:** G285/2; **nefes alup virmek:** Tb-B1/42; **neler çekmek:** G273/4; **nikâb çekmek:** G4/2; **pâ-der-gil kalmak** (ayağı çamurda kalmak): Tah3/4; **pây-endâz itmek:** K4/82; **raksa gelmek:** G119/2, G392/5; **reftâra gelmek:** K13/13; **rehâ bulmak:** G63/3, K3/12; **revnak bulmak:** K15/29; **revnak virmek:** G42/1, K15/26; **sadâyı naam çekmek:** K3/47; **safâ gelmek:** G234/2; **safâ virmek:** Kt6/11; **sâye salmak:** K3/19; **semâ turdukça turmak:** K7/62; **seng ile lali yeksân tutmak:** K17/56; **serbürehne oturmak:** G358/5; **şeref bulmak:** K4/63, Kt1/11; **şererler koparmak:** G134/1; **sinek salmak:** K5/15; **sitemler itmek:** K8/53; **tâb salmak:** K12/73; **taklîb-i evrâk eylemek:** G229/3; **tarâvet bulmak:** G66/5, G166/1, G168/5, Tb-B2/46; **tarzın almak:** K6/22; **tozlar kopmak:** G293/3; **türk-i vegâ eylemek:** K7/22; **usanmak bilmemek:** K13/40; **vadeler komak:** G171/2; **var yürü:** G191/1; **yalın tutmak:** K9/40; **yanundan dür olmamak:** G221/4; **yara üzre yara olmak:** G30/3; **yerde gökde aramak:** G146/4; **yeri yok:** G358/2; **yüzine yapışmak:** G133/3; **zebândan sakınmak:** G120/3; **zîver ü zînet virmek:** K2/19, K2/20

Sonuç

Deyimler, ortaya çıkışı itibarıyla sözel anlatımın bir parçasıdır. Sözü daha etkili kılmak isteyen insan, duygularını ifade ederken şiirsel, akılda kalıcı olması için uyumlu kelimelerden seçtiği söz birliklerini kullanmış ve bunlara derin anlamlar yüklemiştir. Deyimler ve içinde yaşadığı dil, bir toplumun kültürel kimliğini, yaşamışlıklarını, dil hazinelerini barındırması bakımından ayna görevindedir.

Klasik Türk edebiyatı sahası içinde Türkçenin aruzla ifadesinde ve bir şiir dili olarak işlenmesinde deyim varlığımızın önemli bir yeri vardır. Bunların eski edebiyat eserleri içinde tespit edilip gün yüzüne çıkartılması Türk dilinin ve millî kültürümüzün bekası konusunda önem arz etmektedir. Her edebî eseri kendi gerçekliği içinde, döneminin kültürel, sanat, sosyal, siyasi özelliklerine göre değerlendirmek gerekir şüphesiz. Böyle bir değerlendirme objektif bir değerlendirme olur. Klasik Türk edebiyatı şairleri de sanatlarını çağın sanat anlayışlarına göre icra ederken eserlerinde deyimleri bolca kullanarak özlerindeki kültürel zenginliği ortaya koymuşlardır. Bunu aynı zamanda Türkçeyi şiirde hâkim kılma çabası olarak değerlendirebiliriz. Şiirlerde görülen deyimlerde birtakım değişikliklere gitmelerini ise Türkçeyi ahenkli ve güzel kullanma, çağın sanat anlayışına bağlı olarak şiirde ve sanatta hüner gösterme gayretine bağlayabiliriz. Bunda elbette dönemin ileri gelen sanatkarlarından Nabi'nin, temsil ettiği hikemî tarzın ve dilde sadeleşme hareketlerinin etkisi vardır.

Bosnalı Âsım, döneminin diğer sanat akımlarının özelliklerini de barındırmakla beraber şiirlerinde kullandığı deyimlerle Nabi ekolünü takip eden şairlerden biri olmuştur. O zamanki sanat anlayışının bir gerçekliği olarak Arapça ve Farsçanın hâkim olduğu bir dönemde ve klasik şiirin biçimsel zorunlukları içinde, şiirlerinde deyimleri bolca kullanarak Türkçenin gücünü, kültürel zenginliğini gözler önüne sermiştir.

Klasik Türk edebiyatı, bütün bu şekilsel kurallar silsilesine rağmen anlamsal ve içerik yönünden millî bir edebiyattır denilebilir. Eski eserlerimizdeki deyim, atasözü, halk söyleyişlerini araştırıp gün yüzüne çıkarmak; eski sanatçılarımızın Türk diline, onun inceliklerine, yerli ve millî unsurlara verdiği değeri de göstermek bakımından dilimize ve kadim edebiyatımıza ışık tutacaktır.

Etik Kurul İzni *Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.*

Çatışma Beyanı *Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.*

Destek ve Teşekkür *Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluşun destek alınmamıştır.*

Kaynaklar

- Aksan, D. (1982). Her yönüyle dil-3. TDK Yayınları.
- Aksan, D. (2006). Türkçenin söz varlığı. Engin Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (2018). Atasözleri ve deyimler sözlüğü 2.cilt. İnkılâp Yayınları.
- Akyalçın, N. (2012). Türkçemizin anlamsal zenginlikleri deyimlerimiz. Eğiten Kitap.
- Çağbayır, Y. (2017). Ötügen Osmanlı Türkçesi sözlüğü. Ötügen Neşriyat.
- Dilçin, C. (2013). Yeni tarama sözlüğü. TDK Yayınları.
- Doğan, A. (1994). Açıklamaları ve örnekleriyle deyimler sözlüğü. Akçağ Yayınları.
- Eyüboğlu, E. K. (1973). On üçüncü yüzyıldan günümüze şiirde ve halk dilinde atasözleri ve deyimler, deyimler-(tabirler) 2. cilt. Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi Anonim Şirketi.
- Kurtoğlu, O. (2018). *Bosnalı Âsım Divânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-208667/bosnali-asim-divani.html>
- Mazıoğlu, H. (2011). Fuzûlî üzerine makaleler. TDK Yayınları.
- Mengi, M. (1987). Divan şiirinde hikemî tarzın büyük temsilcisi Nâbî. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Mengi, M. (2005). Eski Türk edebiyatı tarihi, edebiyat tarihi-metinler. Akçağ Yayınları.
- Okuyucu, C. (2013). Divan edebiyatı estetiği. Kapı Yayınları.
- Onay, A. T. (1996). Eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izahı. Haz.: Cemâl Kurnaz. MEB Yayınları.
- Parlatır, İ. (2007). Atasözleri ve deyimler-II Deyimler. Yargı Yayınevi.
- Sinan, A. T. (2015). Türkçenin deyim varlığı. Kesit Yayınları.
- Şahin, H. (2004). Türkçede organ isimleriyle kurulmuş deyimler. Uludağ Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü.
- Şükun, Z. (1984). Farsça-Türkçe lugât gencinei güftar 2. cilt. MEB Yayınları.
- Tanyeri, M. A. (1999). Örnekleriyle divan şiirinde deyimler tarama sözlüğü. TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1995). Tarama Sözlüğü I-II-III-IV-V-VI-VII, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yurtbaşı, M. (2012). Sınıflandırılmış deyimler sözlüğü. Excellence Publishing.
- Ziya Paşa (1875). Harâbât 2. cilt. Matbaa-i Âmire.